

T ü r k i y e Selçukluları Kültür Hayatı

(MENÂKİBÜ'L - ARİFİN'İN DEĞERLENDİRİLMESİ)

Dr. AYDIN TANERİ

2. BASIM

BİLGE YAYINLARI

Alaaddin Caddesi Dolapoğlu Pasajı Nu : 29 — K O N Y A

Bilge Yayınları Nu : 2

Tarihi Eserler : 1

- Kapak Kompozisyonu / KÖMEN
- Dizgi tertip / AKIN Basımevi
- Baskı tarihi / 1978
- Baskı / AKIN Basımevi — K O N Y A

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

GİRİŞ

EFLAKİ VE ESERİ HAKKINDA

I. DEVLET HAYATI

- A. SARAY HAYATI
- B. İDARE HAYATI
- C. ÖRDÜ HAYATI
- D. ADLİ HAYAT

II. SOSYAL HAYAT

A. ADET VE GELENEKLER

1. İnançlar
2. Doğum
3. Evlenme - Boşanma ve Kadının Toplumdaki Yeri
4. Cenaze Töreni ve Matern
5. Edep ve Terbiye Kuralları
6. Hediye Takdimi

B. YAŞAMA TARZI

1. Eğlence ve Sanat Hayatı
2. Ev Hayatı
3. Kıyafetler ve Süslenme
4. Besin Maddeleri
5. Hastalıklar ve Tedavi Şekilleri

III. EKONOMİK HAYAT

SONUÇ

BİBLİOGRAFYA

Ö N S Ö Z

Son yıllarda ülkemizde Türk Tarihi'nin geçmiş yüzyıllarına ait kaynak niteliğinde eserlerin yayınlanması hız kazanmıştır. Bilindiği gibi, tarihimizin İslâmiyet'den önceki devirlerine ait kaynaklar genellikle Çince'dir. Daha doğrusu, Çin kroniklerindeki bilgilerden Türk tarihinin bu devresi aydınlatılabilmektedir. İslâmi devrin Selçuklu dönemine, yani X - XIII. yüzyıllarına ait kaynaklar ise genellikle arabça ve farsçadır. Osmanlı dönemi (XIV. - XX. yüzyıllar) nin başlangıcı ile türkçe kaynakların hâkimiyet kazandığı görülür. Ancak, yüzyıllar geçtikçe türkçenin arabça ve farsça ile karışarak arılığını kaybettiği bilinmektedir. Türkçe kaynaklar genellikle aynen, arabça, farsça ve ağıdalı osmanlıca kaynaklar ise günümüz türkçesine çevrilerek yayınlanmaktadır. Bu, şüphesiz, tarihsel kültürümüz açısından önemli bir hizmettir. Zaman zaman yüksek

tirajlar ile şimdiye kadar bâkir kalmış bir şahada, Türk okurunun gözünün önündeki perde kaldırılmaktadır. Ama, bizce, kaynaklar ile okur arasında bir tül, hem de oldukça kalın bir tül varlığını koruyor. Zira, kaynak ham maddedir. Bu ham maddeye şekil verecek olan uzmandır. Yâni, günümüz tarihçisidir. Bizce, yayınlanan tarihi kaynaklar yorumlandıktan ve tahlil edildikten sonra değer kazanırlar. Benzetme yerinde ise ham altın ile işlenmiş altın arasındaki fark gibi.

Biz, şimdiye kadar üç kaynağı değerlendirmeye çalıştık. Bunlardan birincisi, Aksarayî'nin «Müsameretü'l - Ahbar»ı oldu. Bunu, «Müsameretü'l - Ahbar'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilâtı bakımından değeri» (Tarih Araştırmaları Dergisi, IV) de yayınladık. Konuyu «Saray - Hükümet - Askerlik - Adalet» teşkilât ve hayatı görüş açılarından ele aldık. Daha sonra, iki kaynağı birden işledik : Selçuklu Devri'nde XII. yüzyılda yazılan İbnü'l - Ezrak'ın ve Osmanlı Devri'nde XVI. yüzyılda kaleme alınan Şeref Han'ın eserlerini, Kürt ve dolayısı ile Türk kültür ve siyasal tarihleri bakımından yaptığımız bu araştırma (Kürtler, Ankara, 1976) da görüldüğü gibi, her iki kaynak biri birini tamamlamaktadır.

Çalışmalarım sırasında kültürel konularda bana yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen ve Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e, tıbbî konular için Prof. Dr. Fuat Aziz Göksel'e, bilim tarihi için Prof. Dr. Sevim Tekeli'ye minnetlerimi arz ederim. Araştırmamın basılmasında yakın ilgisini gördüğüm doktora öğrencimiz Salim Koca'ya teşekkür ederim.

1 Mayıs 1977 — Ankara

AYDIN TANERİ

Doç. Dr.

Dil ve Tarih - Coğrafya
Fakültesi Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Türk tarihinin başlangıcından (M.Ö. 209 Mete Han'ın tahta çıkışı), günümüze kadar olan zaman akışı -yaklaşık olarak 2200 yıl- içinde devamlılık ve bütünlük gösterdiği bilinmektedir. Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in yüzonuç devlet olarak sayısını belirlediği Türk siyasî kuruluşları bu geniş zaman süresinde ve gene çok geniş coğrafi sahalarda -Asya, Avrupa ve Afrika'da- yaşantılarını sürdürdüler ve sürdürüyorlar. Bütün devletler biribirinin devamıdır- lar. İsim değişikliği, hanedan değişikliğinden ileri gelir. Başlıca, Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Harzemşahlar, Türkiye Selçukluları, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere bir «Türk Devleti» vardır. Ancak, dinamizm ve sürati nedeniyle üç kıtaya yayılmış olan milletimiz, «Tek devlet olamamanın zorunluğunun maddî sonucu olarak muhtelif siyasî teşekküller halinde varlıklarını devam ettirdi. Şüphesiz, bu kadar çok devletin teşekkül etmesinde, devlet kurma, yönetme, devamlılığını sağlama, yani istidat ve kabiliyetin varlığı önemli faktör olmuştur. Bu konuda, Türkler'e rakip olabilecek diğer iki millet İngilizler ve İspanyollardır. İngilizler, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Kanada, Avusturalya, Yeni Zelanda, gibi pek çok devletler kurdular. A.B.D.nin 200. kuruluş günü 4 Temmuz 1976 da kendi ülkelerinde olduğu gibi, dünyanın hemen her ülkesinde bulunan elçiliklerinde kutlandı. Kutlama törenin başlangıcında, önce İngiliz millî marşı, sonra A.B.D. millî marşı çalınmıştır. Gü-

ney ve Orta Amerika'nın başlıca devletlerindeki halklarda millet bilinci içinde, İspanya'yı «ana vatan» olarak tanımakta ve tanımlamaktadırlar. Aynı duygular, bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan Türkler içinde vârittir. 1968 yılında, Genç Millî Futbol takımımızın Doğu Almanya'nın Magdeborg şehrinde yaptığı bir karşılaşmayı izleyen kabilemizin yöneticisi Maral Akan şu anısını anlatıyor : «...**Stadı dolduran beşbini aşkın Rus askeri arasında Türk asıllı olanlardan yüzlercesi, çeketlerinin altında sakladıkları ay-yıldızlı bayraklarımızı çıkarmışlar, takımımız lehine görülmemiş tezahüratta bulunmuşlardı. Bu durum hepimizi duygunlandırmış, göz yaşlarımızı tutamamıştık.**» (Dünya Gazetesi 19 Şubat 1977. S. 12). Nitekim, A.B.D. nin Ankara eski büyükelçilerinden George Mc Ghee, Kasım 1976'da o sırada başkanlık seçimini kazanmış olup, görevi devralmaya hazırlanan Jimmy Carter'e sunduğu raporda, muhtemel bir savaşta, Rus ordusundaki Türk asıllı askerlerin nazarı itibare alınması gerektiğini açıkça belirtmiştir.

Türk kültür gücünün genişliğine ve etgenliğine dair, bilim adamları tarafından son yıllarda ciddi yayınlar yapılmıştır. Bunlardan başka, yazar ve gazetecilerin gözlemlerinden, seyahat ettikleri yabancı ülkelerdeki Türk azınlığının, erimek şöyle dursun, hayatîyetlerini koruduklarını anlıyoruz. Yazar Aziz Nesin'in «Kapı Komşumuz Irak» adını taşıyan serisinden bazı pasajlar alalım :

«Irak Türkmenleri'nin tarihini öğrenmek istiyorsanız, İbrahim Dakuklu'nun «Irak Türkmenleri» adlı kitabını okumalısınız. Mezopotamya'ya ilk gelen Türkmenler, Ortaasya'dan, Kuzey Çin'den göçen

Yakutlardır. 676 yılında halife, iyi savaşçı ve güvenilir insanlar olan Türklerden, bir birlik kurmak istedi. Oğuz Türkleri'nden, iyi ok atan, iyi ata binen ikibin cenkçi seçilerek Mezopotamya'ya getirildi ve bunlar Bağdat ve Basra'ya yerleştirildi... Türkmen boyları, yüzyıllar boyunca dalga dalga geldiler. Timurlenk'in Moğol ordularıyla da (1336 - 1405) Türkmenler buralara gelip yerleştiler. Osmanlı'ların Irak'ı fethiyle de (1563) Türkler, Irak'a göç ettiler. Böylece, Türkmenler Irak'ı Irak yapan halklardan başlıcası olmuştur. Irak Tarihinin çoğu zamanında, Türk boylarından olanların korumaları altında yaşayabilmektedir. Haa, unutmadan söyleyelim, hani şu çok ünlü Arap atı denilen at türü, Türkler'in Ortaasya'dan getirdikleri, Mezopotamya'da yetiştirdikleri atlardır. Okçu, savaşçı Türkler, atlarıyla, silâhlarıyla geliyorlardı. At eğitmek, onların başlıca işleriydi. Halifeler, güvenli asker olarak Ortaasya'dan Türkler'i getirinceye dek, Mezopotamya'nın atı değil, devesi ünlüydü. Demek, Arap atı denilen at türü, gerçekte Türk atıdır.»

«Ulusal varlıklarını yitirmeyen Irak Türkmenlerinin... dillerini yitirmelerini, erimelerini, azalmalarını, araplaştırılmalarını doğru bulmuyorum.»

«Türkmenler'in çocuklarına Türk adları vermesinde bile zorluklar çıkarılmaktadır. Elbet bu zorluklar yasal değildir. Bunlar yasalarda olmayan baskılardır. Örneğin, bir baba çocuğuna Erdal, Oğuz, Tekin, Özcan gibi Türkçe adlar koymak istese, nüfus memurları arap harfleriyle bunların yazılış ve okunuşundaki zorluğu öne sürerek, çocuklara arapça ad konulmasını istemektedir. Bu gidiş böyle sürerse, Türkçe okutulan okullar olsa bile, o okullara gidecek Türkmen çocuğu kalmıyacak ve Türkçe öğretim ya-

pan okullar da kapanacaktır. Nitekim öylede olmaktadır.»

«Irak Türkmenleri, tarih boyunca hoyratlarında bütün özlemlerini, acılarını, elemelerini, başka biçimde belirtemedikleri isyanlarını, üzüncülerini, kısacası bütün acılı duygularını dile getirmişlerdir. Hoyrat'ı yokedin, Türkmen'de kalmaz ortada; Türkmen'i yok edin, hoyrat'ta yok olur.»

Aziz Nesin, Irak'taki Türk kültür gücüne dair bu satırlarından sonra Osmanlı'ların sömürücülükten uzak geleneksel Türk'e özgü politikalarını şöyle anlatıyor :

«Osmanlı aydınının gözünde Bosna'yla Ankara'nın, Anadolu'yla Irak'ın bir ayrımı olmamıştır. Bu nedenle Anadolu Irak'tan, Ankara Bosna'dan daha bayındır değildi. Hatta tersine İstanbul ve İzmir dışındaki bütün Türk kentleri, Balkanlardaki, Irak'taki Mısır'daki kentlerden daha çok bakımsız, çok daha öğrendi. Bağdat'ın Osmanlı döneminin en bayındır kenti olduğu, dilimizdeki «Ana gibi yar olmaz. Bağdat gibi diyar olmaz!» atasözünden de bellidir. Bir sömürge, bir halkın türküsüne girmez. Musul sömürge sayılmadığı için türkülerimize girmiştir.»

Nihayet, Aziz Nesin Irak Türkleri'ne yardım elimizi uzatmamızın lüzumunu şu şekilde dile getiriyor:

«Türk kültür merkezine gittim. Kısa ve kesin : Durum ve görüntü yürekler acısı!.. İlgililere sesleniyorum : Ya Kültür Merkezi adını verdiğiniz bu yeri ve örgütü Türk kültürüne lâyık bir işlevselliğe sokun, ya da bunu beceremiyorsanız, aleyhimizde propaganda yaptırmamak için, burasını hemen kapatın!... Sonra bu kültür merkezinin işlevine, ne yapacak?

Diyelim, en başta Türk kültürünü yaymak, hiç olmazsa Türkmenleri Türk kültürüyle beslemek için, isteyenlere Türkçe kitap verecek. Nerde o kitaplar?» (Vatan gazetesi, 15 Ocak 1977'den başlayan yazı serisinden)

Verdiğimiz bilgilerden ve yaptığımız iktibaslardan anlaşılacağı gibi, «Türk Dünyası» kültür bütünlüğü içindedir. Kültür bir milletin gelişmesinde rol oynayan o millete özgü karakterlerin tümüdür. Şu halde, «Türk Dünyası», «Türk Âlemi» için «Türk Milleti» deyimini kullanabiliriz. Zira, kültürün tanımı çerçevesinde ikibinikiyüz yıllık Türk Devlet Felsefesi, Sosyal, Dinî, Ekonomik hayatları, Güzel sanatlar, Müzik, Edebiyat, Bilim ve Fikir hayatları ve Askerlik Kültürü devamlılık ve bütünlük gösterir.

Türk Devletleri «Türk Devlet Geleneği» (Ankara, 1975 - Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yayınlarından) adlı araştırmamızda ilkelerini tesbit ettiğimiz şekilde yönetilirler. Bunlar şunlardır:

1. Devlet hayatında geleneklere bağlılık
2. Gelenekçilikle ilericiliğin bağdaşması : Hamlecilik.
3. Devlet kadrolarının uzmanlardan oluşması ve halk'a açık olması.
4. Yönetimde kararlılık (istikrar) ve memuriyetlerde uzun süre bırakılmak.
5. Danışma kurumu - Bilime ve bilim adamlarına saygı.
6. Disiplin, Protokol ve denetim ilkelerinde titizlik.

Devletin halkına dönük politikası :

1. Adalet ilkelerine uyma: Hukuk Devleti - Hizmet Devleti
2. Halka inmek - Sosyal hizmetler - Refah - Şevkat - Tolerans
3. Yurttaşlara güven verme - Sorunlarına pratik çözüm yolu bulmak.

Anlaşılabacağı gibi, Türk Devletleri yönetim felsefesi ve kurallaşmış gelenekleri ile idare edilmişlerdir.

Türk sosyal ve Dinî hayatı, İslâm öncesi ve sonrası olarak bütünlük gösterir. İslâm öncesinde, Çin ve diğer komşu uygarlıkların üstünlük ve baskılarına rağmen «Yer - Su» manevi kuvvetleri ve Şamanî âdetlerin temel olduğu içtimâî ve dinî inançlar, X. yüzyıldan itibaren çevresine girdiğimiz İslâmî âdetler ile karışmağa başladılar. İslâm, diğer alanlarda olduğu gibi Türk sosyal hayatına etkiler yaptı. Bu etkisini bugünde sürdürmektedir. Ancak, İslâm'ın başlıca temsilcileri olan güçlü Arap ve Fars kültürleri karşısında, kendiside temele dayandığı için, Türk kültürü gerilemedi. Kişiliğini korudu. Onlardan değerler aldı, güçlendi. Onlara değerler verdi güçlendirdi.

Ekonomik hayata gelince. Bu konuda çalışmalar diğer sahalara nazaran daha geridedir; temeli atılmağa çalışılmaktadır. İslâm öncesi için, **Prof. Dr. Bahaeddin Ögel**'in, Selçuklu devri için, **Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen**'in, Osmanlılar'a dair, merhum **Prof. Dr. Mustafa Akdağ**'ın eserlerinde ilk bilgiler vardı. **Prof. Köymen**'in taze intibalarına göre,

araştırmalar ilerledikçe, Türkler'in belli ilkelere dayanan bilinçli ekonomik politikalarının varlığı ortaya çıkarılacaktır.

Güzel sanatlardan, mimari, çinicilik, heykel, halıcık, çini minyatür, hatt sanatlarında kendimize özgü figürleri İslâmi çizgilerle zenginleştirdik. Örnek olarak, mimari Ortaasya (Hun - Göktürk - Uygur) - Selçuklu - Osmanlı hattında durmadan gelişen bir dal olarak göze çarpar. Selçuklular başta İran'da olmak üzere millî karakterli bir sanat yaratmayı başardılar. **Prof. Dr. Oktay Aslanapa**'ya göre, onlar Karahanlı ve Gazneli camilerinde filizlenen orijinal figürleri değerlendirmeyi bildiler. Sasani ve Part sitillerinden ayrı, kubbenin dıştan hakim bir görünüşe sahip olduğu câmi, medrese ve kervansaraylar da yaratıcı Selçuklu üslubu hâkim oldu. Selçuklular'ın biribirleriyle güç kaynaşan unsurları bir araya getirerek yarattıkları abidevî mimari, İran başta olmak üzere Asya ya hâkim olmuştur.

Son yıllarda, Türk musikisi hakkında yapılan araştırmalar, onun da Ortaasya - Selçuklu - Osmanlı çizgisini izlediğini, yani kendimize özgü olduğunu ortaya koymuştur. Klâsik veya sanat ile halk musikileri aynı kökenlidir. Zira, makamları aynıdır. Divan ve halk edebiyatları da iki ayrı dünyanın ve üslûbun olarak kabul edilmekteydi. Yapılan yeni araştırmalar her ikisini aynı menşeli olarak gösteriyor.

Türk bilim ve fikir hayatının tedkiki başlangıcı safhasındadır. Merhum, **Dr. Adnan Adıvar**, «**Osmanlı Türklerinde İlim**» adlı eserinde giriş mahiyetinde bilgiler verir. Şimdi, **Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı**, Fi-

zik ve matematik. **Prof. Dr. Sevim Tekeli**, Astronomi, **Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver**, Tıp dallarında eserler veriyorlar. İslâm öncesi Türk bilim hayatı hakkında materyal çok azdır. Dolayısıyla incelemelerde kısıtlıdır. Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde ise hemen her yüzyılda, dünya bilim âleminde olay yaratan keşif ve eserleri bulunan Türk bilginleri ile karışılıyoruz. Başlıca, **İbn Sina**, **Farabi**, **Birûni**'den başka cebir ve matematikte **İbn Türk** ve **Hârizmi** gibi. **El-Cezirî**'de rahatlıkla bunlara katılabilir. Uzun incelemeye dayanan bu sahada Türk bilim adamlarının azlığı dezavantajdır. Batılı araştırmacılarında konuyu İslâm görüş açısından ele almaları, Selçuklu ve Osmanlı devri âlimlerinin Türk kökenli olduklarının belirtilmesindeki ihmal diğer bir sorundur. Kısaca, geçmişteki bilim adamlarımız keşfedilmeyi beklemektedirler.

Nihayet, Türk Askerlik kültürü herkesçe bilinen değerdedir. **Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen** ve **Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı**'nın eserleri konuyu oldukça aydınlatmıştır. Kanaatimizce, 1974 Kıbrıs harekâtı ikibin ikiyüz yıllık askerlik kültürümüz içinde değerlendirilmelidir. Bir makalemizde de belirttiğimiz gibi, Ortaasyalı Türk, muhtemel bir baskına karşı «seh» dir, daima uyanık ve hazır durur. Süratle harekete geçer ve sonucu alır. Komutanların önsafta askeri ile çarpışması da bir gelektir. Bütün bunların uygulanmasını Kıbrıs'da gör-

dük Şüphesiz konu, ayrıntılı bilgilerle çok daha mükemmel bir şekilde ortaya konulmayı bekliyor.

Özet şeklinde verdiğimiz bu tablo içinde, görülecektir ki, Türkiye Selçuklu kültürü ileridir. Herşeyden önce «şehir kültürü» ne dayanmaktadır. Tarihimizin Büyük Selçuklular ile Osmanlıları birbirine bağlayan bir devri temsil etmektedir. Osmanlılar, kendilerini onların uygarlığı üzerine bina ettiler.

NOT : Sayın Aziz Nesin'in «Türk Kültürü» ile ilgili fikirleri ilk bakışta şaşırtıcı görülebilir. Zira, bilindiği gibi, sosyalizmi benimseyen bir yazardır. Ancak, gene aynı yazı serisindeki şu satırları, zihinlerde belirebilecek istifamlara cevap niteliğindedir: «Sosyalist bir yazar olarak benim görevim, hükümetlerarası gelip geçici dostluklar için değil, halklar arası gerçek ve sürekli dostluğu korumak için çalışmaktır.» Biz, konuyu politik ve ideolojik açıdan değil, Türk tarihi ve medeniyeti açısından ele aldık. Bu bakımdan seri yazıdaki iktibaslarımızı sınırlı tuttuk.

Eflâkî ve Eseri Hakkında

Âriflerin Menkibeleri (Menakibü'l-Ârifin)'in yazarı **A h m e d E f l â k î** hakkında bildiklerimiz sınırlıdır. Onun 1286 - 1291 yılları arasında **Konya**'da doğduğu tahmin edilmektedir. **A h m e d**'in babasının **Altın Ordu Devleti** Han'ı **Ö z b e k H a n** (1312 - 1340)'ın **Saray** şehrindeki sarayında öldüğü ve oğluna büyük bir servet ve kitaplar bıraktığı gözönünde bulundurulursa seçkin bir kişi olduğu sonucuna varılabilir.

E f l â k î, görüşüne göre, eserinde naklettiği olayların geçtiği yer olan **Konya**'ya 1291'den çok daha sonraki yıllarda gelmiş olmalıdır. O, bu kentte **Sıraceddîn-i Mesnevî** Han, **Abdül-Mümini Tokatî** ve **Nizâmü'd-din-i Erzincanî**'den ders aldı; büyük bir ihtimalle hey'et ve şiir ilimleriyle uğraştı.

Daha sonra **Celâlü'd-din Rûmî**'nin oğlu **Sultan Veled**'in oğlu **Ulu Ârif Çelebi** (1271 - 1319)'ye intisab eden **E f l â k î** ona bağlanmış ve onun ölümüne kadar yanından ayrılmamış, bu arada **Çelebi**'nin **Azerbaycan** ve **Anadolu**'nun çeşitli yerlerine yaptığı seyahatlerine de katılmıştır. **Ulu Ârif**'in ölümünden sonra sırasıyla **Abid**, **Vacîd**, **Şehzade** ve **Emîr Âdil Çelebi**'lere intisabetti.

-
- (1) **Özbek Han**, payitahtını **Saray Batu**'dan **Saray Berke**'ye nakletmiş ve bu şehir onun devrinde gelişmiştir (A.Y. Yakubovskiy, **Altın Ordu ve inhitatı**, s. 73). Yukarıda zikredilen saray şehri **Saray Berke** olmalıdır.

Hayatının bundan sonraki bölümü hakkında bilgimiz yoktur. Ârif-lerin menkîbeleri'ni 1353 yılına kadar tamamladığı tahmin edilmektedir. Eflâkî 17 Haziran 1360'da Konya'da vefat etmiştir.

Eser, Ulu Ârif Çelebi'nin emriyle kaleme alınmıştır ve otuz altı yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Başta Mevlânâ Celâlî'd-dîn olmak üzere onun haleflerinin de kahraman oldukları olayları kapsayan Menakib akıcı bir üslûbla yazılmıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça'ya vâkıf olduğu anlaşılan Eflâkî; eserini bizzat şahit olduğu olaylardan başka başlıca **Risâle-i Sipehsâlâr der Menâkib-i Hazret-i Hudavendigâr**'dan derlemiştir. Bundan başka **Velednâme**, **Rebâbnâme**, **intihanâme**, **Maarif**, **Makalat-ı Şemseddin-i Tebrizi**, **Mektubat-ı Mevlânâ Celâlî'ddîn**, **Mesnevîi** ve **Divân-ı Kebîr** onun diğer kaynaklarını teşkil ederler².

Ahmed Eflâkî'nin **Menâkibü'l - Arifi'nin** farsça metnini neşr ve türkçe tercümesini Prof. Dr. Tahsin Yazıcı büyük bir vukufu yapmıştır³. Biz araştırmamızı Profesör Yazıcı'nın çalışmasına dayanarak yaptık.

Âriflerin Menkibeleri XIII. yüzyılın ikinci ve XIV. yüzyılın birinci yarısında Türkiye kültür hayatını yansıtan bir kaynaktır. Bu devirdeki devlet hayatı, sosyal düzen ve ekonomik hayata ait bilgiler bu cümleden- dir. Eserdeki dinî hayata ait bilgiler ayrıca ele alınacaktır.

(2) A. Eflâkî, Ariflerin Menkibeleri, s. V ve devamı

(3) Neşir: Cilt I-II, Ankara, 1959 - 1961

DEVLET HAYATI

A. SARAY HAYATI

Saray, sultan'ın egemenlik sembollerinden biridir⁴. Selçuklu Devri Devletlerinde ülkenin çeşitli şehir veya bölgelerinde hükümdarın sarayları vardır. Türkiye Selçuklu Sultanları'nın da **Anadolu**'nun başlıca şehirlerinde sarayları olduğunu biliyoruz. **Ahmed Eflâkî** saraylar hakkında fazla bilgi vermez. Bununla beraber pasajlar arasında göze çarpan bazı ibareler az da olsa bize fikir verirler. Meselâ **Alaü'd-dîn Keykubad I.**'in **Karahisar-ı Devle Kalesi**'nin tepesinde bulunan sarayının oldukça geniş bir arazide kurulduğu anlaşılmaktadır. Zira, bu sarayın birçok köşkleri ve bekçi evleri vardı⁵. Başka bir pasajda ise sultan **Kılıç Arslan IV.**'ün sarayının ortasındaki havuz söz konusu edilmektedir⁶.

(4) Saray'ın Türk Tarihinin İslâmiyetten önceki devrinde de egemenlik sembolü olduğunu biliyoruz. Bk. B. Ögel, Türk kültürünün gelişme çağları, II, s. 129. Diğer egemenlik sembolleri şunlardır: Unvan ve lâkaplar, hutbe, sikke, taht, taç, çetir, tıraz, bayrak, kılıç, nevbet, çadır, yüzük ve kemer.

(5) Eflâkî, met., II, 887; terc., II, 348-349

(6) Eflâkî, met., I, 338; terc., I, 330

Eserden, saraylarda yapılan toplantı ve merasime ait bazı bilgiler edinmek mümkündür. Sultan Kılıç Arslan IV. sarayın holünde (taşt-hâne) büyük bir toplantı tertibetti. Sultan'ın konuğu olarak gelen ulemadan Şeyh Baba Merendî'yi «büyükler» karşıladı ve başköşeye oturtular. Sultan da bir kürsü koyarak kendi tahtının yanında yer aldı⁷. Gene Kılıç Arslan IV.'ün düzenlediği bir toplantıda Kadı Seracü'dîn üstbaşa, Seyyid Şerefü'd-dîn sultan'ın tahtının yanında oturdular⁸. Metinden sultan'ın tahtında mı yoksa tahtın yanında kurulmuş bir kürsüde mi oturdu anlaşılamıyor. Bununla beraber bu gibi toplantı ve semalarda sultan'ın tahtında oturmadığı anlaşılmaktadır.

Verdiğimiz örneklerden Eflâkî'de saray hayatına ait anekdotların ağırlığı noktasının tarikat ile ilgili olduğu anlaşılır. Gerçekten Eflâkî, sultanlar'ın Mevlevî Şeyhleri ile olan ilişkilerine geniş yer verir. Bununla beraber onda hemen bütün Türkîye Selçuklu Devleti sultan ve devlet erkânını hattâ Gazneliler Devleti sultan'ı **Gazneli Mahmud** (997 - 1030)'u⁹ tarikat mensubu göstermek gayreti de sezilmektedir.

Nitekim Doç. Dr. Nejat Kaymaz, Mevlânâ devrinde yaşamış bütün yüksek devlet erkânını, onun müridleri olarak gösterme gayretinin sadece o devrin menâkib yazarlarında değil, devrimizde de bazı yazar ve araştırmacılar da müşahade etmiştir¹⁰.

(7) Eflâkî, met., I,146; terc., I,140-141

(8) Eflâkî, met., I,338; terc., I,329

(9) Eflâkî, met., I,252; terc., I,244-245

(10) Pervane Mui'nüd-din Süleyman, S. 103, not: 18

Diğer taraftan Kaymaz o devrin havasını şu şekilde anlatır: «1266'dan 1276'ya kadar tam on yıl süren bu sukûn devri sırasında Pervâne Münû'd-dîn kendisini baş tanıyan öteki yöneticilerle beraber, bir yandan devlet işlerini çevirirken, bir yandan da ilim, tasavvuf ve tarikat mensuplarıyla ilişkiler kuruyor, hediyeler ve ianeler vermek, tekkeler yaptırmak, vakıflar bağlamak suretiyle, maddî bakımdan destekleyerek onları himaye ve teşvik ediyor, ulemanın ders ve sohbetlerine, mutasavvıfların müzikli, rakslı toplantılarına katılıyor, dinî, ilmî, ve siyasî nasihat ve telkinlerini dinliyor, kendilerine bol bol iltifatta bulunuyor ve hayır dualarını almağa çalışıyordu. Mevlânâ Celâlî'dîn Rumî, Sadrü'd-dîn Konevî, Fahrü'dîn İrakî ve bu gibi tasavvuf ve ilim erbabı seçkin kişiler, onun zamanında Selçuklu payitahtında ve diğer şehirlerde büyük bir ilgi ve saygı görerek faaliyette bulunuyorlardı. Bağımsızlıktan yoksun olarak yaşayan bir ülkede ümitsizliğin yarattığı bu mistik hava hem putperest Moğollar'a bağımlı olmaktan duyulan teessürü hafifleten, hem de onlara karşı tepki gösterme inisiyatifini zayıflatan bir afyon tesiri yapıyordu»¹¹.

Anadolu'daki tarikat hayatını ve devlet adamlarının ulema ve meşâyih ile olan ilişkilerini tam olarak aksettiren bu tabloda saray hayatının aktörleri olan kişilerde - başta sultan olmak üzere - yer almışlardır.

Gerçekten **Âriflerin Menkibeleri'**nde Sultanlar'ın tarikat şeyhleriyle ilişkileri üzerine başlıca şu olaylar vardır : Sultan İzzü'd-dîn Keykâvus II. bir yılan yavrusunu bir hokkaya koydu ve ağzını ka-

pattı. Sonra emîrlere ve vezirlere şunları söyledi: **Bu hokkayı bana İstanbul tekfurı, birçok hediyeler ile gönderiyor ve o eğer sizin dininiz hak ise bilginleriniz bu hokkada ne olduğunu söyler, ben de haraç vermeyi üzerime alırım diyor»** dedi. Devletin ve milletin ileri gelenleri, bu mühürlü hokkanın sırrı karşısında şaşırdılar. Bunun üzerine Sultan İzzü'd-dîn, Pervane Muniü'd-dîn'in bu hokkayı alıp içinde ne olup olduğunu bildirmeleri için, Konya'nın bütün şeyhlerine, bilginlerine ve kadılarına göstermesini emretti ve: **«Bu bilginler, hokkadaki itikadımızın doğruluğunun iki misli olması için bu mühürlü hokkada ne olduğunu söylesinler. Madem ki bu bilginler dinimizin ulularındırlar ve şu kadar da idrarat ve başka gelir ellerine geçiyor o halde bu müşkülü çözmeleri gereklidir»** dedi. Hiç kimse bu hokkanın sırrını çözemedi. Nihayet vezir Şemsü'd-dîn, sultan ile beraber Mevlânâ'nın ziyaretine gitmeyi ve bu sırrı onun çözmesini uygun gördü. Hep beraber Mevlânâ'nın ziyaretine gidildi. O gün Mevlânâ'nın birçok ziyaretçisi vardı. Sultan altın hokkayı Mevlânâ'nın önüne koyduğunda Şeyh Selâhü'd-dîn murakabe halindeydi. Mevlânâ: **«Şeyhimiz bu hokkanın sırrını açıklasın»** diye emir buyurdu. Şeyh baş koyduktan sonra: **«Ey İslâm sultan'ı, bu biçare hayvanı niçin bu hokkaya hapsedtin. Bu yılan yavrusunu niçin yanına aldın? Tanrı erlerini sınamak insanlıktan uzaktır. Hele senin ziyaretiyle şereflendiğin bu Tanrı eri, bu gök hokkalarının bütün sırlarını ve yer âleminin bütün zerrelerini ve bütün yaradılışın gizliliklerini tam manasiyle bilir ve Tanrı'nın sır hazinelerine tam manasiyle vâkıftır»** dedi. Ve semâa baş-

ladı. Sultan da başını açarak mürid ve kul oldulla. Gene bir gün sultan İzzü'd-dîn Keykâvus, Mevlânâ'yı ziyaret etti Sultan «Mevlânâ hazretleri bana bir öğüt versin» dedi. Mevlânâ: «Sana ne öğüt vereyim. Sana çobanlık emretmişler, sen kurtluk yapıyorsun. Sana bekçilik emretmişler sen, hırsızlık yapıyorsun. Tanrı seni sultan yaptı, sen şeytanın gözüyle hareket ediyorsun» dedi. Sultan ağladı, dışarı çıktı, medresenin kapısında başını açıp tövbeler etti ve «Ey Tanrı, Mevlânâ hazretleri bana sert sözler söylediyse de senin için söyledi. Ben zalı kulda bu alçak gönüllülüğü senin Padişahlığından ötürü gösteriyor ve sana yalvarıyorum. Bu iki riyasız sıdkın hürmetine bana merhamet et» dedi. Mevlânâ dışarı çıktı, sultan'ın gönlünü aldı: «Git, yüce Tanrı sana merhamet etti ve seni bağışladı» dedi¹².

Bir gün Mevlânâ, medresenin sahanlığında dolaşırken «Medresenin kapısını adamakıllı kapatın» dedi. Ansızın Sultan İzzü'd-dîn Keykâvus vezir, emîr ve naibleriyle onu ziyarete geldi. Mevlânâ bir hücreye girdi ve «zahmet etmesinler» diye cevap vermelerini emretti. Sultan'ı kabul etmedi¹³.

Eflâkî'de İzzü'd-dîn Keykâvus'e dair bu olaylardan başka bir de Kılıç Arslan IV.'ün mürid oluşuna dair bir hikâye vardır: Bir gün Muînü'd-dîn Pervâne büyük bir toplantı düzenlemişti. Sultan Kılıç Arslan da hazır bulunuyordu. Semâ gündüzden gece yarısına kadar sürdü. Sul-

(11a) Eflâkî, met., II,708-709; terc., II,150-152

(12) Eflâkî, met., I,449; terc., I,429-430

(13) Eflâkî, met., I,254; terc., I,246

tan'ın beli ağırdı ve Pervâne'nin kulağına: «**Semâ dursaydı da dinlenseydim**» dedi. Semâyâ son verildiği halde yalnız Şeyh Abdurrahman Şeyyad heyecân gösterisinde bulunuyor ve naralar atıyordu. Sultan'ın buna canı sıkıldı. Gene Pervâne'nin kulağına: «**Bu derviş ne utanmaz bir kişidir, halâ oturmuyor, sanki hâl ona Mevlânâ'dan daha çok galebe etmiş gibi de sukûnet bulmuyor**» dedi. Sultan'ın bu sözleri Mevlânâ'ya malûm oldu. Dedi ki: «Biz sadece içinizde oynayan ve sizi kulağınızda tutup aşağılık ülkesine çeken küçük bir kurt sebebiyle bu kadar kaynaşıyor, huzur bulamıyor, bir an bile velilerin sohbetine tahammül edemiyorsunuz; bir kimsenin içinde ağız açık bir ejderha bulunursa ve bu ejderha yüce âleme yükselmek isterken o kimseyi de en yüksek yerlere sürüklemek isterse, o kimse nasıl rahat edebilir?» dedi. Bunun üzerine Sultan Kılıç Arslan baş koyup mürid oldu¹⁴.

Devrin havasını tam olarak yansıtmak için özetlemeden ve hattâ yazarın üslûbunun değiştirmeden verdiğimiz bu olaylardan açıkça anlaşıldığı üzere Eflâkî, Sultan İzzü'd-dîn Keykâvus II. ve Sultan Kılıç Arslan IV.'ü Mevlevî tarikatı mensubu olarak göstermektedir. Moğol işgali altındaki Aandolu'da Türkiye Selçuklu Devleti sultanları'nın bu tarikata mensup oldukları anlaşılmaktadır. Zira, Moğol baskısının özellikle saray üzerinde kelimenin tam anlamıyla terrörist bir nitelikte olduğu bu devirde sultanlar'ın mevleviliği manevî bir melce, bir sığınak telâkkî etmeleri tabiidir. Ancak Alaü'd-dîn Keykubad I. için tarikata mensubiyet kayd-ı ihtiyat ile karşılanmalıdır. Tür-

(14) Eflâkî, met., I.145; terc., I.139

kiye Selçuklularının devletin en gelişmiş bir devrinde, üstelik aşağıda göreceğimiz birkaç olayda olduğu gibi kudretli bir sultan'ın, Alaü'd-dîn'in, bir şeyhe karşı aşırı nezaket gösterilerinde bulunması, buna mukabil muhatabından dürüst muamele görmesi onun mürid olduğu vakıasının devrin menakip yazarlarının hayallerinin mahsulü olduğu ihtimalini arttırmaktadır.

Alaü'd-dîn büyük bir toplantı tertip etti. Bahaü'd-dîn Vele'd-i de saraya çağırdı. Konya'nın bütün bilgin, ârif, hâkimleri, fütüvvet erbabı ve Münzevilleri hazırıldılar. Vele'd, kapıdan girince Sultan onu karşıladı, taht'a oturmasını istedi: «**Ey dinin padişahı! Ben kulum. Bugünden sonra senin subaşın olmak ve efendimin de sultanlık etmesini istiyorum. Zira bütün zâhir ve bâtını sultanlığı eskiden beri sizindir**» dedi. Bahaü'd-dîn Vele'd de sultan'ın gözlerinden öptü. Meclis'te hazır bulunanlar sultan'a konuk severliğinden ötürü medihlerde bulundular. Baha: «**Ey melek huylu mülk sahibi hükümdar! Dünya ve ahret mülkünü kendine mal ettiğine şüphesiz emin ol**» dedi. Bunun üzerine sultan ayağa kalktı, mürid oldu. Onun bütün has ve askerleri de sultan'ın yolunda gittiler¹⁵.

Menakibnâme yazarlarının ifadesine göre Sultanü'l-ümerâ Alaü'd-dîn Keykubad, Sultanü'l-ulemâ Baha Vele'd'in Konya'ya yaklaşmakta olduğu haberini alınca karşılamaya çıktı. Uzak mesafede attan indi, şeyhin dizini öptü, muhatabının kendisine elini uzatacağı zannına kapıldı. Fakat Baha asasını uzattı¹⁶. Gene sultan'ın Baha'ya yap-

(15) Eflâkî, met., I,29; terc., I,28-29

(16) Eflâkî, met., I,28; terc., I,27

tiği ziyaretlerin birinde B a h a eli yerine asasını uzattı. Alaü'd-dîn de asayı öptü¹⁷.

Sultan Alaü'd-dîn B a h a Veled'in vaazlarına devam ettiği araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Ancak Sultan'ın onu karşılamaya çıktığı ve aşırı nezaket gösterilerinde bulunduğu doğru değildir. Esasen Prof. Ritter de, B a h a ü ' d - d î n Veled'in Konya'da yavaş yavaş büyük bir şöhret kazandığına işaret etmekle, buraya geldiği zaman fazla bir şöhreti olmadığını söylemek istemektedir^{17a}.

Sultanlar bütün zengin müridler gibi tarikat şeyhlerine nakdî yardımda bulunuyorlardı. Bir pajsajda Sultan Kılıç Arslan IV.'ün Mevlânâ'ya beş kese **Sim-i sultanî** gönderdiği kaydı vardır¹⁸.

Diğer taraftan Selçuklu sultanları mescit ve türbeleri ziyaret ediyorlardı. Nitekim Alaü'd-dîn Keykubad, Harezmşahlar Devleti sultanı Celâlü'd-dîn Harezmşah'ın ordusunun yaklaşmakta olduğu haberi üzerine bir türbeye gitti. «Öptü, ağladı» yardım ve himmet diledi¹⁹. Esasen Eflâkî'ye göre Keykubad önemli bir olayla karşılaştığı zaman «Şeyhin türbesi»ne gider, ondan meded dilerdi²⁰.

(17) Eflâkî, met., I, 55; terc., I, 53

(17a) Celâleddin Rumi, İ. A, III. S. 54

(18) Eflâkî, met., I, 389; terc., I, 378

(19) Eflâkî, met., I, 49; terc., I, 48

(20) Eflâkî, met., I, 51; terc., I, 51- 52

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey de Hemedan'a yaptığı seyahatlerden biri sırasında evliyadan üç piri ziyaret etmiş ve ellerini öpmüştür. (R a v e n d i, Rahatü's-südûr, Fars-met., 98; Türk terc., 97)

Sultanlar'dan birinin de emîrler, bilgiler ve fakirler ile Kale mescidinde hatip **Kur'ân'ı** bitirip hutbeden ininceye kadar ayakta olarak beklediği kaydı vardır²¹.

Mevlevî tarikatı, saray mensubu kadınları da etkisi altına almıştı. Meselâ Sultan Kılıç Arslan'ın kanılarından **Gumaç Hatun** müridydi²². Bu durumda başta saray mensupları olmak üzere devlet erkânının eşlerinin bu tarikata intisab ettiklerini ileri sürmek mübalâğalı olmasa gerektir.

Sultan'ın kabullerine gelince; kabul edilen kimselerin **yere baş koyması** geleneği malûmdur. Bundan başka bazen sultan'ın tahtının ayağı da öpülüyordu. Emîr **Musa** adında bir zat, «kendini âciz ve hakir bir kul gibi göstererek» başını yere koydu, edeble tahtın ayağını öptü²³. Sultan'ın kabullerini egemenlik sembolü olarak telâkkî edilen tahtında üzerinde **tırâz'ı** olduğu halde yaptığı bilinmektedir. Eflâkî'de Selçuklu sultanları'nın **tırâz'ı** hakkında bilgi yoktur. Ancak o, **İlhanlı Hükümdarı Gazan Han**'in **cübbe**'sinin şekli hakkında bilgi verir. Gazan Han kendisi için yaptırdığı **cübbe**'nin üzerine «Ben yârin küpünden bir kadeh erlik şarabı çıkarırsam, iki dünya'yı ve gayb âleminin bütün gizliliklerini ortadan kaldırırm. Sen Tanrı'yı tanımadığın için Tattardan korkuyorsun. Fakat ben iki yüz iman bayrağı ile Tatar tarafına hücum ederim» gazelini yazdırdı

(21) Eflâkî, met., I,499; terc., I,483

(22) Eflâkî, met., I,335; terc., I,326

**Gumaç Hatun Hk. Bk. Kaymaz, a. g. e. s. 123
not : 93**

(23) Eflâkî, met., I, 27; terc., I, 26

ve altın sırma ile işletti. Tahta oturduğunda o bu cübbe'yi giyerdi²⁴.

Kendi arzularına uygun olarak sultan'ın kabullerini saray'dan başka çadırlarda veya bulundukları herhangi bir yerde, fakat muhakkak surette tahtlarına oturdukları halde yaptıkları anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde eğlence yerini de seçmek sultan'ın arzu ve iradesine kalmıştı. Meselâ Alaü'd-dîn Keykubad «eğlenmek üzere Gavale Kalesi'ne gitmişti²⁵.»

Saray'da yürürlükte olan âdaletlere gelince: Eflâkî matem şekline ait bazı olaylar zikreder. Alaü'd-dîn Keykubad, Baha Vele'd'in ölüm haberini alınca yedi gün saray'dan çıkmadı, kırk gün de ata binmedi, tahtını bırakıp hasıra oturdu. Gene kırk gün suretle kalenin cuma mescidinde hatimler indirtti, halka sofralar verdi, fakirlere adaklar adadı²⁶. Matem müddetince özellikle ata binmeme ve sofraya açma âdetinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten bir başka pasajda «Sultanlar'ın ve nazlı emirlerin talihlerinin tahtı Moğolların ayağı altında çığnendi, servetler mahvoldu, başlar kesildi. Medreseler hanikâhlar misafirhâneye döndü. Yer yüzünden bereket kalktı. Zalimlerin karanlığı âlemin üzerine çöktü ve dünya birbirine girdi. Kırk gün sultanlar ve emirler ata binmediler. Bir müddet her gün bütün

(24) Eflâkî, met., II,303; terc., II,848-849

Tiraz Hk. fazla bilgi için Bk. Mehmet Altay Köymen, Alp Arslan zamanı Selçuklu saray teşkilâtı ve hayatı, TAD, V (1966) s. 20-24

(25) Eflâkî, met., I, 45; terc., I,44

(26) Eflâkî, met., I, 32 terc., I,31

emirler ve fakirler kendi hallerine göre yemekler verdiler» kaydı vardır²⁷.

Bunlardan başka İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'ın ölümü üzerine yapılan matem ve taziyet şöyle anlatılır: Sultan'ın ölüm haberi Ahlat şehrine gelince herkes taziyetle meşgul oldu. Sultanniye'de ise olcaytu'nun ölümünden kırk sekiz gün sonra bile ileri gelenler matem elbiselerini giymişlerdi. Buna rağmen Olcaytu'nun halefi Ebu Said'in tahta culûsu haberi üzerine Ârif Çelebi semaya başladı, nekkareler çalındı, guyendeler icrayı sanat ettiler. Bunun üzerine Hoca Reşidü'd-dîn ve Hoca Ali Şah gibi vezirler cema-dâr Said'i sevinç gösterilerinde bulunan kimselere yollayarak «Vakitsiz ve büyüklerin icazeti olmadan bu cüreti nasıl ve niçin gösterdiniz? Ebu Said gelmeden ve Çoban (Emir Çoban) hazır olmadan bu matem ortasında sevinmek kimseye yakışmaz, dediler. Bununla beraber Eflâkî'ye göre Ârif Çelebi «Aziz büyüklerine de ki sizin padişahınız öldü ise bizimki bakidir. Siz bunun için matemde iseniz itaatli kullar da bir sevinç içindedir» diyerek muhatabını ikna etti²⁸.

(27) Eflâkî, met., II,591; terc., II,19

(28) Eflâkî, met., II,860 terc., II,320-321

B. Ögel, çadır veya ev üzerine asılan siyah veya beyaz bayrağın bir yas alâmeti ve habercisi olduğuna işaret ediyor. (Türk Mitolojisi, 11 S. 167). İbn Bibi, Giyâsü'd-din Keyhusrev I. in kardeşi Süleyman Şah II. nin ölümünü haber alınca üç gün yas tuttuğunu kaydeder. (Lugâl - Erzi, S. 117). Alâü'd-din Keykubat I, içinde üç günlük matem merasimi (resmi-)

Selçuklu sultanları'nın naaşlarının **Konya**'da Alaüd-dîn camiine gömüldükleri malûmdur. Eflâkî'deki bir kayıttan sultanlar'ın türbedarlığı'nın kadılar tarafından yerine getirildiğini anlıyoruz. O, bu konuda fazla bilgi vermemiş, Konya'lı Kadı Kürd'ün türbedâr olduğunu söylemekle yetinmiştir²⁹.

Eşerde saray hayatıyla ilgili olarak sultan çocuklarının eğitiminden kısaca bahsedilmiştir. Şehzadeler'in tahsil ve terbiyesi için **Şehzadegân Mektebi** mevcuttu³⁰. Saray'da şehzadelerden başka sultan kızları da eğitime tâbi tutuluyordu. Görünüşe göre genellikle kızların öğretmenleri de kadınlardan seçiliyordu. Yazar bu hususta «**Gürcü Hatun'un sarayına mensup Usta Hatun'un veliyye, bilgin üstad ve sultanlar'ın kızlarının hocası**» olduğundan söz eder³¹. Bunlardan başka şehzadeleri yetiştirmekle yükümlü olan lalalar da vardı. Meselâ Alaüd-dîn Keykubad I.'in lalası Dizdâr adıyla tanınan emir Bedrû'd-dîn Gevhertaş idi. Eflâkî'nin onun portresini «**Uzun boylu, asil, hayrat sahibi ve sarayın has üstadlarından**» şeklinde çizer³².

ezâ) yapıldı. Gıyâsü'd-dîn Keyhusrev II. beyaz atlas giyerek tahta oturdu. Bütün emirler ve hizmetkârlar elbiselerinin üzerine gaşiyeler geçirdiler. (Kaymaz, İdare Mekanizması, II, s. 33-34).

(29) Eflâkî, met., I, 473; terc., I, 370

(30) Eflâkî, met., II, 937; terc., II, 403

Sultan çocuklarının eğitim ve öğrenimi için üstad sultana görevlendirilir. O. Tüban bu mansıba yapılan tayin için bir belge neşretmiştir. (Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar, s. 38, belge Lıv). İbn Bîbî, atabeylerin de melikelere öğretmenlik yaptığını yazar (Lugal-Erzi, s. 53).

(31) Eflâkî, met., II, 727; terc., II, 172

(32) Eflâkî, met., II, 43; terc. II, 43

Nihayet yazar, saray'da görevli olan sultan'ın maiyetindeki vazifelilerde başlıcalarını zikreder : **Emîr-i mahfil**³³, **Hazinedâr**³⁴, **Câmedâr**³⁵, **Şarapsalar**³⁶, **Emîr-i şikâr**³⁷ ve **tabibler**. Ancak yazar bunların görevleri hakkında -son iki mansıb sahibi hariç- bilgi vermez, dolaylı olarak söz eder: İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın **emîr-i şikârı** Kılavuzoğlu Tumanbay «padişahın bütün kuşçularının âmiriydi. Av kuşlarını yetiştirmekte maharetliydi»³⁸. **Tabibler**'in de sultanlar'ı tedavi şekline dair Eflâkî'de «Zamanın Eflâtun'u Ekmelü'd-dîn Tabib'in Sultan Kılıç Arslan'dan aldığı emir üzerine tiryâk-i farukî (panzehir) hazırladığı ve bunu macun haline getirdiği»³⁹ gene sultan'ın **E r z i n c a n l ı A l â ü ' d - d î n T a b i b ' t e n** kendisi için bir takım macunlar hazırlanmasını emrettiği» kayıtları⁴⁰ bulunmaktadır.

-
(33)	Eflâkî, met.,	II,155;	terc.,	I,144 ve
		II,594;		II, 18
(34)	Eflâkî, met.,	I,199;	terc.,	I,191 ve
		I,375;		II,365
(35)	Eflâkî, met.,	II,861;	terc.,	II,321
(36)	Eflâkî, met.,	II,891;	terc.,	II,353
(37)	Eflâkî, met.,	II,844;	terc.,	II,302
(38)	Aynı yer.			
(39)	Eflâkî, met.,	I,337;	terc.,	I,327
(40)	Eflâkî, met.,	I,347;	terc.,	I,337

Bütün bu mansıb sahipleri için bk. M. A. Köymen, a. g. e. s. 27 - 40. A. Taneri, *Müsameret'ül Ahbâr'ı Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilâtı bakımından değeri*, TAD. I v (1966). s. 141 - 142.

B. İDARE HAYATI

Ahmed Eflâkî, Türkiye Selçuklu Devleti hükümet ve eyalet teşkilâtının sorumlu kişilerinden bahsederken -tahmin edileceği gibi- konuyu gene tarikat nokta-i nazarından ele almıştır.

Mevlânâ Celâlüd-dîn-i Rûmî'nin Selçuklu vezirleri ve devlet adamlarıyla olan ilişkileri ve onun kaleme aldığı inâyetnâmeler'den eserde sık sık bahis vardır: Bir gün Mevlânâ, cîniyet işleyen ve bir evde gizlenen bir kişiye şefa'at etmesi için Pervane Müinü'd-dîn'e mektup gönderdi. Pervane cevabında: «**Bu konu, başka konulara benzemiyor. Bu bir kan meselesidir**» diye yazdı. Bunun üzerine Mevlânâ da: «Kaatile Azrail'in oğlu derler. Azrail'in oğlu adam öldürmesin de ne yapsın» şeklinde cevap verdi. Müinü'd-dîn'de katilin serbest bırakılmasını emretti. Ancak mak-tûlün yakınlarına **kan pahası** verdi ve onları memnun etmiş oldu⁴¹.

Gene, Mevlânâ'nın muhiblerinden bir âmil (tahsildar) 2,000-3,000 dinar kadar bir açık vermişti. Ödemeye takatı olmadığı için Mevlânâ'dan Pervane'ye hitaben bir inâyetnâme yazmasını rica etti. Mevlânâ âmilin arzusunu derhal yerine getirdi. Pervane ise bu meselenin **divân-ı alâka**-dar ettiği cevabını verdi. Mevlânâ, da vecabî mektubunda «**Hâşa, hâşa! Devlet Süleyman (Pervâne Müinü'd-dîn)in hükmündedirler. Süleyman devletin hükmünde değildir**» dedi. Bu sözler Pervâne-

(41) Eflâkî, met., I,155; terc., I,148

n e'nin hoşuna gitti. Âmilin açığını indirtti⁴². Bu olayda bizi ilgilendiren yön, açığı bulunan malî işlerle ilgili memurların açıklarının kapatılma şeklidir. Bu hususta yetkili merciin **divân-ı istifâ** olmadığı anlaşılmaktadır. Açığın kapatılmasına karar veren kurul hükümet mensuplarının meydana getirdiği **Divan'**dır. Zirâ, Mevlânâ mektubunda açıkça **Divan'**dan bahsetmiştir. İkinci bir nokta da o devirde hâkim-i mutlak olan **P e r v â n e'nin** nüfuzunu kullanarak açığı kapatmasıdır⁴³.

E f l â k î; önde gelen Selçuklu devlet adamlarının **M e v l â n â'ya** affettikleri önem hakkında eserinde birçok olay zikreder. Meselâ vezir **K a d î İ z z ü' d - d î n «Mevlâna hazretleri için büyük bir cami yaptırmış, himmeti yüce bir kişiydi»**⁴⁴.

Eserde hükümet ve idare kuruluşlarına mensup olan ve mansıplarının isimleri ancak olaylar dolayısıyla geçen görevliler şunlardır: **Nazır**⁴⁵, **Emîr-i âb** (suyolcu başı)⁴⁶, **Valiler** (umma)⁴⁷, **Yol muhafızları**⁴⁸, **Su başı** (emîr rutbesinde)⁴⁹, **Şehir kethüda-**

(42) **E f l â k î**, met., I,217; terc., I,209-210

(43) Vezirlerin malî konulardaki yetkileri için bk. A. T a n e r i, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda vezirlik, T A D. (1967). S. 107 - 114.

(44) **E f l â k î**, met., I,104; terc., I,101

(45) **E f l â k î**, met., II,939; terc., II,404

(46) **E f l â k î**, met., I,122; terc., I,117

(47) **E f l â k î**, met., I,137; terc., I,131

(48) Aynı yer.

(49) **E f l â k î**, met., I, 26; terc., I, 24

sı⁵⁰, Reis⁵¹, Şahne⁵², Cellâd⁵³, Divân cellâd⁵⁴, Divân memuru⁵⁵, Şeyhü'l-İslâm⁵⁶ ve Hatib⁵⁷.

C. O R D U H A Y A T I

E f l â k î, **Melikü'l-Ümerâ** ünvan ve rutbesini taşıyan ordu kumandanından eserinin birkaç yerinde bahseder⁵⁸. Bilindiği gibi, Türkiye Selçuklu devletinde sultan'ın emriyle sefere gönderilen ordunun başındaki kumandana **Melikü'l-Ümerâ** ünvanı veriliyordu⁵⁹.

Yazar bundan başka **Melikü's-sevâhil**⁶⁰ den de bahseder. Aynı zamanda **Emirü's sevahil** veya **Emirü'l-bahr**'da denilen bu mansıb sahibi Selçuklu deniz üstleri komutanıydı⁶¹.

(50)	E f l â k î, met.,	II,839;	terc.,	II,297
(51)	E f l â k î, met.,	I,390;	terc.,	I,379
(52)	E f l â k î, met.,	I,274;	terc;	I,265
(53)	Aynı yer.			
(54)	E f l â k î, met.,	II,626;	terc.,	II, 56
(55)	E f l â k î, met.,	I,308;	terc.,	I,298
(56)	E f l â k î, met.,	I,333;	terc.,	I,325 ve
		II,609;	terc.,	II, 36
(57)	E f l â k î, met.,	II,931;	terc.,	II,396
(58)	E f l â k î, met.,	II,864;	terc.,	II,324
		II,978;	terc.,	II,446 ve
		II,928;	terc.,	II,389

(59) N. K a y m a z, İdare Mekanizması, I, s. 126

(60) E f l â k î, met., I,133; terc., I,127

(61) Bu askeri mansıb hakkında toplu bilgi için Bk. A. T a n e r i, Müsameretü'l-Ahbar'ın değeri, s. 166 not: 287

Eser de, **emir ve subaşı**⁶² rütbe ve mansıbı da zikredilmektedir. Dikkati çeken nokta Sultan Velel'in, Subaşı Aydın oğlu Mehmed Bey'den «**Sultânü'l-Guzât**» (Gazilerin sultan'ı) olarak bahsetmesidir⁶³. Bundan başka **duzd-i dâr** (kale muhafızı) da vardır.⁶⁴

Askeri teçizat malzeme ve kıyafete gelince : Başlıca **miğfer**⁶⁵, zırh,⁶⁶ **bayrak ve nekkare**⁶⁷ zikredilmektedir. Uç beyi Mehmet Bey'in **beyaz külahlar**'ın⁶⁸ mucidi olduğu⁶⁹ şeklinde bir kayıt vardır.

E f l â k î arab ve yorga atlardan da söz eder. Celâ lü'd-dîn K a s a b adında biri arab atlarının taylarının satın alıp yetiştirdikten sonra büyük- lere satıyordu. Onun tavlasında daima en iyi atlar bulunuyordu⁷⁰. Arab atından başka yorga atı denilen cins de vardır⁷¹. Yazar at koşturma sahası olarak **Konya** yakınındaki **Filubat Sahrası**'ndan sık sık bahseder. E f l â k î'nin S u l t a n V e l e d'e atfen naklettiğine göre, M e v l â n â babasının mezarında murakabe halinde oturmuştu. Birçok defa

-
(62) E f l â k î, met.,	I,945;	terc.,	II,411 ve
	II,946;	terc.,	II,412
(63) E f l â k î, met.,	II,947;	terc.,	II,415
(64) E f l â k î, met.,	II,926;	terc.,	II,391
	I,303;	terc.,	I,295 ve
	II,870;	terc.,	II,331
(65) E f l â k î, met.,	II,864;	terc.,	II,325
(66) E f l â k î, met.,	II,934;	terc.,	II,398
(67) E f l â k î, met.,	II,697;	terc.,	II,138
(68) Bu hususta Bk. N. K a y m a z, Pervâne, s. 83 not: 123, s. 95 not: 6			
(69) E f l â k î, met.,	I,485;	terc.,	I,470
(70) E f l â k î, met.,	I, 93;	terc.,	I, 90
(71) E f l â k î, met.,	I, 25;	terc.,	I, 23

«Kuvvet ve kudret ancak ulu Tanrı'nındır» dedi. V e l e d Babasına «**Lâ havle ve lâ**» cümlesinin münasebeti nedir? diye sordu M e v l â n â «Biri **Filubat Sahrası**'nda at koşturuyordu» dedi. V e l e d : «Bundan ne çıkar?» diye sorunca şu cevabı aldı: «Bâhâ V e l e d den korkmuyorlar mı? O burada yatmaktadır» dedi⁷². E f l â k î bir başka yerde de M o ğ o l askerinin **Filubat Sahrası**'na konduğunu kaydetmiştir⁷³.

Yazar askerî teşkilâtın ve ordu hayatının temeli olan iktâ sisteminden ve temlik muamelelerinden pek az söz eder: İlhânî devleti hükûm - d a r ı G â z a n H a n bir şahsa **Danışmendiye** vilâyetinde birçok köy bağışladı ve ona özel bir ferman (tibgar-ı yarlıg) verdi⁷⁴.

D. A D L î H A Y A T

E f l â k î'nin eserinde ortaçağ Türk devletlerinde yürürlükte bulunan ve temelini İslâm hukukundan alan adalet hayatı ve sistemi hakkında şimdiye kadar bizce bilinen usul ve prensipleri teyid eden örnekler vardır. Adalet örgütünde görevli olan kadı, mübaşirlerin tayinleri ve yetkileri, ceza türleri ve

(72) E f l â k î, met., I, 38; terc., I, 36

(73) E f l â k î, met., I,239; terc., I,251

T. Y a z ı c ı, Filubat'ın Konya'nın hangi tarafına düştüğünü tesbit edilemediğini kaydeder (a. g. e. s. L.) Anadolu'daki yaylak ve kışlık yerleri için Bk. A. T a n e r i, Müsameretü'l Ahbar'ın değeri, s. 167 ve 168

(74) E f l â k î, met., II,845; terc., II,304

cezalandırma şekilleri bu cümleden dinler. İlk önce kadılığa atanma işlemini görelim⁷⁵. Bilindiği gibi kadıların tayini sultan veya vezir tarafından yapılıyordu. **E f l â k î bu konuda bir olay nakleder:** Pervâne Muinü'd-dîn, Vezir Tacü'd-dîn'in oğlunu Konya'da kadılığa tayin etmek istedi. Fakat, yazara göre «**Terbiyesiz, kendini beğenmiş ve veliler âleminde habersiz bir adam olan**» vezirin oğlu, Pervân'ye şunları söyledi : «**Kadılık makamını üç şartla kabul ederim. Birinci şart rebabı (bir çeşit kemençe) haik arasından kaldıracaksın, ikincisi mahkemenin cellâdları gibi olan eski mübaşirleri kovacaksın. Üçüncü şartta yeni mübaşirlere bir şey almamaları için dolgun maaş vereceksin**» dedi. Pervâne «**Bunlardan ikisini kabul ediyorum ve yapabilirim. Fakat rebabı kaldıramam. Çünkü o, büyük bir padişahın eseridir**» cevabını verdi. Bunun üzerine Tacü'd-dîn'in oğlu kadılık teklifini reddetti⁷⁶. Bu küçük anekotta Türkiye Selçuklu Devleti'nin huzur ve sükân içinde olduğu bir devrede - Perâve devrinde -⁷⁷ adalet hayatı hakkında önemli bilgiler vardır. Evvelâ mübaşirler (mahkemede evrakı götürüp getirmek ve duruşmada hazır bulunacak davalı ve davacıları ve şahitleri yüksek sesle çağırmakla görevli memurlar)'ın görevlerini kötüye kullandıklarına, yani adalet mekanizmasında yolsuzluk olduğuna dair, kendisine kadılık mansıbı teklif edilen bir kimsenin

(75) Türkiye Selçuklu kadılarına ait menşurlar için Bk. O. Turan a. g. e. s. 41 - 46

(76) E f l â k î, met., I,415; terc., I,402

(77) Bu husustaki mufassal etüd şudur: N. Kaymaz, Pervâne Muinü'd-din Süleyman, Ankara, 1970

müşahadesi ve bunun vezirlik makamına kadar yükselen muhatabı - Pervâne - tarafından kabul edilmesi hususu dikkati çekmektedir. Bundan başka Vezir Tacü'd-dîn'in oğlunun mübaşirler'e dolgun ücret verilmesini teklif etmesinden, adı geçen görevlilerin maaşlarının az olduğu anlaşılmaktadır. Az ücretle çalışan bir insanın da rüşvet yoluna sapması tabiidir. Bu, şüphesiz sosyal bir meseledir ve o devirdeki toplumu etkisi altına almış olmalıdır.

Eflâkî'nin kadılara ait diğer bir kaydı şudur: «Kadıların, hâkimlerin sultanı ve Rum kadılarının ulularından biri olan» Kemâlû'd-dîn Kâbi 1258 yılında Dânişmendiye vilâyetinin işlerini tamamladı. O, beraberinde emir ve fermanlar olduğu halde Konya'ya döndü ve sultan tarafından kabul edildi»⁷⁸. Görüldüğü gibi çok kısa olan ve kadî'nin görevli olduğu mntıkada ne gibi icraatta bulunduğu açıklanmaya bu pasaj müphemdir.

Buna mukabil Eflâkî'de suç ve ceza şekillerine ait oldukça tatminkâr bilgiler bulabiliyoruz. Yazarın sözkonusu ettiği suçlar şunlardır: **Katl, yaralama, çocuk çalma, eşkıyalık, yankesicilik ve zina.** Katl'den müeyyidesi olan kısas prensibi, zinadan da **recm** dolayısıyla biraz aşağıda bahsedeceğiz.

Yazarın bahsetti yaralama olayı ise mızrakla ika edildi. Olay, Eflâkî'nin bir tarikat mensubu olarak mistisizm havası içinde yazdığı bir hikâyedir: Nâsirü'd-dîn adında bir zat, Niksar'da bir cuma günü vaaz ediyordu Nâsiü'd-dîn'in daha evvel aleyhinde söz söylediği Çelebi Arif, doru bir ata binmiş ve elinde bir mızrak olduğu halde

(78) Eflâkî, met., I,179; terc., I,170-171

mescidin kapısından girdi ve elindeki mızrağı Nâsir ü'd-dîn'in sol tarafına vurdu⁷⁹.

Çocuk çalma suçu ise Mevlânâ ile ilgili bir motiftedir: «Mevlânâ bir dükkânda oturmuş, çevresinde etrefini çeviren müridlerine «ilâhî bilgiler ve sırlar» saçıyordu. Bu sırada ihtiyar bir adam göğsünü döverek, ağlayıp sızlayarak içeri girdi. Mevlânâ'nın ayağına kapandı ve «**Yedi yaşında bir çocuk çağızım vardı. Onu çaldılar. Kaç gündür baş açık ve yalın ayak aramaktan dermansız bir hale geldim, fakat onu bulamadım**» dedi. Bunun üzerine Mevlânâ büyük bir hiddetle: «**Tuhaf şey, bütün varlıklar Tanrı'yı yitirmişler ve onu hiç aramıyorlar ve onun için de bir istekte bulunmuyorlar. Ne göğüslerini, ne de başlarını döğüyorlar. Sana ne oldu da göğsünü dövüyorsun? Senin gibi bir ihtiyar kendi çocukçağzının hasretiyle harap ve rüsva oluyor. Neden bir an Tanrı'yı aramıyor ve yardım istemiyorsun ki, kaybolmuş Yusuf'unu Yâkub gibi bulasın**» dedi. Çaresiz kalan ihtiyar tövbe etti. Tam bu sırada kaybolan çocuğun bulunduğu haberi geldi⁸⁰.

Eşkiyalık olayı da gene mistik bir motifte zikredilir: Ulu Ârif Celebi, Amasya madeni'nden Kastamonu'ya giderken: «**Biz bugün haramilerle karşılaşacağız, hazır olunuz**» dedi. Bir saat sonra eşkiyalarla karşılaştılar ve kervanları soyuldu. İçlerinden birisi bir şeyhten, kafilenin başındakinin Ulu Ârif Celebi olduğunu öğrenince haramiler «feryad ederek atlarından indiler, başların acıp insaf dilediler ve mürid oldular⁸¹.

(79) Eflâkî, met., II,926; terc., II,393

(80) Eflâkî, met., I,111; terc., I,107

(81) Eflâkî, met., II,933; terc., II,398-399

Eserde **yankesicilik**'in zikredildiği ilk hikâye didaktiktir: Bir adam yankesicilik yapmak maksadıyla bir şehire geldi. O, elinde simit olan bir çocukla karşılaştı ve simidi istedi. Çocuk: «**Vermiyorum**» dedi. Yankesicinin ısrarı üzerine de «**o halde öküz gibi böğür de vereyim**» dedi. Dolandırıcı etrafına baktı, hiç kimseyi göremeyince, karnı çok aç olduğundan öküz gibi böğürdü ve «**Haydi şimdi simidi ver**» dedi. Çocuk simidi vermedi ve şunları söyledi: «**Annem ve babam bana simidi öküze verme, çünkü öküze saman yaraşır**» diye tenbih ettiler dedi⁸². Yankesicilik tâbirinin geçtiği ikinci hikâye ise gene mistik bir havada verilmiş ve Alâ'ü'd-dîn Siryânî's 'dan «hilekâr ve yaman bir yankesici» olarak bahsedilmiştir⁸³.

Görülüyor ki, yazar bu suç türlerinin müeyyideleri olan cezaları yazmamıştır. Bu husus yukarıda zikrettiğimiz nedenlerden, olayların yazar tarafından Mevlevîlik veya öğreticilik noktaî nazarından değerlendirilmelerinden ve dolayısıyla bahsedilmelerinden ileri gelmektedir.

Yazarın müeyyidelerini zikrettiği ceza türlerine gelince, bunların başında **kıyas** ve **diyet** vardır. Ayrıca **hadım edilmek** ve Moğolların bir ceza şekli olan **suçluyu çuvala koyup tekmeleyerek öldürmek**'ten bahsedilmektedir. **Kıyas**, bilindiği gibi öldüreni öldürme, yaralayanı yaralama cezasıdır. Eflâkî, Semerkandlı Nurü'd-dîn adında bir bilginin Eşrefoğlu Mehmed Bey'in nezdinde bulunan şâir Tırâzî'yi öldürmesi nedeniyle verilen bir kısıstan söz eder. Katil olayı üzerine Eşrefoğlu-

(82) Eflâkî, met., I,447; terc., I,433-434

(83) Eflâkî, met., I,463; terc., I,449

İu, müftülerin verdiği «Öldürenin öldürülmesi icabettiğine» dair fetva üzerine Nurrü'd-dîn'i ölümüne mahkûm etti⁸⁴. Eserde kıssasla ilgili ikinci olay **Konya'da Atpazarı Kapısı**'nda büyük bir kalabalığın da hazır bulunduğu bir idam sahnesiyle alâkalıdır. Eflâkî'ye göre kalabalık içinden genç bir adam o sırada geçmekte olan Mevlânâ Celâled-dîn'e hitaben «Allah aşkına birini idam ediyorlar. Mevlânâ hazretleri şefaât etsin. O taptaze genç bir rumdur» dedi. Mevlânâ: «O ne yapmıştır» diye sordu. Muhatabı «Birini öldürmüş, kısas yapıyorlar» dedi. Bunun üzerine Mevlânâ'nın şefaatiyle hükümlü ölümünden kurtuldu⁸⁵.

Yukarıda «İdare hayatı» bölümünde zikrettiğimiz Pervâne'nin Mevlânâ'nın inayethâmesi üzerine affettiği şahısta olduğu gibi diyet, katledilen şahsın nefsine bedel olarak cânîden veya ailesinden alınan paradır. Eflâkî'nin zikrettiği diyet olayı şudur: **Aksaray** şehrinde bir vaiz minberde iken, kendisine münasebetsiz sözler söyleyen bir danişmendi bir yumrukta öldürdü, sonra **Konya**'ya kaçtı ve Mevlânâ'nın evine sığındı. Maktulün akrabaları «hadsiz, hesapsız feryad ettiler ve sövüp söylediler.» Bu sırada Mevlânâ, Alâmü'd-dîn Kayseri'ye yazdığı bir pusulada danişmendin akrabalarının 40.000 dirhem **diyet** istediklerini, bunu ödemesini rica etti. Alâmü'd-dîn kendisine ait silâh, âlet, edevat v.s. yi 50.000 dirheme sattı. Bu meblağın 40.000 ini **diyet** olarak ödedi, geri kalanını da dostlarına gönderdi⁸⁶.

-
(84) Eflâkî, met.,	II,951;	terc.,	II,418
(85) Eflâkî, met.,	I,274;	terc.,	I,265
(86) Eflâkî, met.,	I,459;	terc.,	I,444

Hadım edilme cezası ise **Malatya'yı** zapteden «Emir Bahadır adındaki birisi» tarafından verildi. Adı geçen emir, bir kadının husyelerinin çıkarttırılıp hadım edilmesini emretti. Bunun üzerine kadı «Ey ulu emir! Tanrı seni kuvvetlendirsin, ben burada ne kazandımsa hepsini alıp götürdüler, elimde bir şey kalmadı. Fakat husyelerimi kendi memleketimden birlikte getirdim. Bunları niçin çıkarıyor ve alıp götürüyorlar» dedi. Bu söz emirin hoşuna gitti ve kadıyı görevine iade etti⁸⁷.

Recm yâni suçluyu beline kadar toprağa gömüp taşıyarak idam etme cezası zina yapan suçlulara veriliyordu. Eflâkî **recm** kelimesini kullanmadan «zina töhmetiyle bir kadınla bir erkeğin taşlandığından» bahseder^{87a}.

Hükümlüyü çuvala koyup tekmeleyerek öldürmek ise Moğollar'a mahsus bir infaz şeklidir. Eflâkî'ye göre bu cezalandırma usulü 1258 yılında **Bağdad'ı** zapt ve **Abbâsî Hilâfetine** son veren İlhanlı hükümdarı **Hülâgü** tarafından buradaki son **Abbâsî Halifesi'ne** - Mustasıma - uygulandı. Yazar adını anmadığı halifenin «rivayet edildiğine göre onun büyük bir çuval içine konulup tekmeler altında şehid edildiğini» anlatır⁸⁸. **Mustasım'ın İlhanlılar tarafından öldürüldüğü** malûmdur. Ancak, bilindiği gibi, katli şekli hakkında kaynaklarda birbirini tutmayan bilgiler bulunmaktadır.⁸⁹

(87) Eflâkî, terc., I,301; terc., II,291

(87a) Eflâkî, met., II,779; terc., II,231

(88) Eflâkî, met., I,205; terc., I,197

(89) Türkiye Selçuklularında diğer infaz şekilleri Bk. A. Tanageri, a. g. e. s. 171

S O S Y A L H A Y A T

II.

S O S Y A L H A Y A T

A. ADET VE GELENEKLER

1. İ n a n ç l a r

Bunların başında kuraklığa çare olarak düşünölen **yağmur duası** gelmektedir. E f l â k î eserinde yağmur duasının icra şekline dair oldukça ayrıntılı bilgi verir: «Bir şehirde yağmur duasına çıkmışlardı. Oruçlar tutuyor, kurbanlar kesiyor, ve yüce Tanrı'dan meded ve yardım diliyorlardı. Tam yedi gün böyle yaptılar. Fakat hiç yağmur yağmadı ve gökten bir damla düşmedi. Nihayet: «**Yarın şehrin kapısı açıldığı vakit bulduğumuz bir garib adamı şefaatte bulunması için Tanrı huzuruna götürelim, o dua etsin; garip adamın duasının Tanrı cevaplandırır ve bu Peygamber Hazretlerinin de buyruğudur**» dediler. Ertesi gün şehrin kapısından dışarı çıktıkları zaman Bistam'dan gelmiş gamlı, kederli bir dervişle karşılaştılar ve: «**Ey derviş! Sen bu şehirde garipsin, bizim hakkımızda da bir garazın yoktur. «Bana öyle bir ağızla dua et ki, sen o ağızla günah işlememişsin» buyurulmuştur. Bizim için o ağız sensin. Şimdi dua et de belki yüce Tanrı merhamet edip duanı uygulaya ve cevaplandır»** dediler. Derviş, minbere çıkıp Tanrı'ya hamd ve Peygamberlerin Seyyidine, günahkârların şefaatçisine selât ve selâmdan sonra : «**Ey âlemlerin Rabbi olan Tanrı! Bütün yaratık ve insanlar senindir. Onların senden**

başka kimseleri yoktur. Onlar alçaklık edip senin erlerini tanımayorlarsa da iki gözümün hakkı için yağmur gönderesin ve kendi susuzlarına su veresin» dedi. Derhal büyük bir bulut görüldü ve dünyayı sele boğdu. Yağmur birkaç gün müddetle yağdı.⁹⁰ Bir başka pasajda da şunlar yazılıdır: «Bir yıl Konya şehrinde yağmur yağmadı. Korkunç bir pahalılık oldu. Şehir halkı sıkıntıya girmişti. Birkaç defa yağmur duasına çıktılar, fakat hiç yağmur yağmadı. Hepsi mahrumiyet ve ümitsizlik içinde döndüler. Verdikleri sadakalar, kestikleri kurbanlar kabule mazhar olmadı... Nihayet Sultan Veled'ten yardım istediler... O, gözlerinden yaşlar akarak ayağa kalktı, Medresenin kapısından **Mukaddes Türbe**'ye kadar yalınayak yürüdü. Mübarek başını açarak babasının kabrinin başında durdu... Birdenbire yüce Tanrı inayetiyle kara bir bulut peyda oldu. Dehşetli bir yağmur yağmaya başladı».⁹¹

(90) Eflâkî, met., I,490; terc., I,475-476

Abdülkadir İnan, Anadolu'da yağmur duası için sahraya çıkıldığında imam ve ihtiyarların elbiselerini ters giydiklerini, bunun kuraklıktan dolayı halkın matemli olduğunu göstermek için yapılması ihtimali olduğunu ve İslâmiyet ile ilgisi olmadığı düşüncesindedir. (Tarihte ve Bugün Samanizm s. 199-200).

(91) Eflâkî, met., II,795-796; terc., II,247-249

Buna benzer fakat kahramanın Çelebi Hüsamü'd-din olduğu olay için Bk. II,748-749 II,1981-199 ayrıca Bk. II,664-665, II,31. Harezmşahlar Devleti Sultanı Celâlü'd-din Harezmşah da yağmur taşları ile yağmur yağdırmıştır. (A. Taneri, Celâlü'd-din Harezmşah ve zamanı Basılmamış doktora tezi D. T. C. F., Ankara, 1967).

Diğer taraftan halk yağmur kıtlığına neden olarak muhayyilesinde sebebler alıyor ve buluyordu. Meselâ Ülu Ârif Çelebi'nin Lâdik şehrine yaptığı «ve birkaç gün o ülkenin büyükleriyle eğlendiği» bir seyahat sırasında halk da kıtlık sebebiyle yağmur duasına çıkmış, fakat sonuç alamamışlardı. Şehrin bütün ahalisi düşündüler, Çelebi Hazretleri'nin aleyhinde taşkınlık gösterip ona : «Mutlaka bu şehirden çıkıp gitmen lâzımdır. Arkadaşlarınızın terbiyesizliği yüzünden bütün sahra yanıp kavruldu. Yüce Tanrı kahretmiş, yağmur göndermiyor» dediler. Bunun üzerine Çelebi büyük bir hiddet gösterip: «Ey mayası bozuk eşekler! Sizin bizimle ve müridlerimizle ne işiniz var? Sizin maksadınız yağmurun yağması ve onun semeresini elde etmemektir. Siz kendi işinize gidiniz. Biz göğün su emiri olan Hüdâvendigâr'ımızdan kül renkli toprak mensuplarının susuzları için yağmur isteriz» dedi. Bunu müteakip Çelebi beraberindekilerle bir bağa gitti ve gene eğlence ile meşgul oldu, sonra birdenbire kalktı, başını açtı, dua etti ve «Yarabbi, dostların başına yağmur yağdır» diye bağırdı. Bunun üzerine şiddetli bir yağmur başladı.⁹²

Görülüyor ki, yağmur duası sırasında oruç tutulmakta, kurban kesilmekte, namaz kılınmakta, sadaka verilmekte, dua edilmekte, derviş ve şeyhlerin yardımı istenmektedir⁹³.

(9) Eflâkî, met., II,869; terc., II,330

(93) Yağmur duası için Bk. Orhan Acıpayamalı, Türkiye'de yağmur duası, A. Ü. D. T. C. F. D. XX/1-2 s. 1-40 ve XXII/3 - 4, s. 221-230.

«Kötü insanların nazarlarından» sakınmak için ateşe çörek otu atmak da o devir Türkiye halkının başvurduğu bir çare idi. Gerçekten bir muhavere sırasında «...Bunların hepsi kötü insanların, kötü nazarlarını defetmek için ateşe atılan otu kabîlinden-dir» şeklinde bir söz geçer ⁹⁴.

Okutup üflemek ise halk arasında oldukça yaygındır. Mevlânâ Celâlû'd-dîn elini, «kırık ayak parmakları» üzerine koyduktan sonra okuyup üfledi ve yarayı iyileştirdi⁹⁵.

Yaygın olan inançlardan biri de, **üzerinde dikiş dikilen kimsenin ağzına bir şey almamasının uğursuzluk getireceği**di. «Bir elbiseyi insanın üzerinde dikerken ağzına bir şey almak bilinen bir âdettir. Meselâ bir yaprak, bir saman çöpü veya bir kâğıt parçası alınır. Böyle bir şeyi ağzına almadan dikmeyi çok uğursuz sayarlar. Bir gün Mevlânâ'nın karısı Kira Hatun, kocasının yırtılan ferecesini, üzerinde olduğu halde dikiyordu. Hatun'un hatırlarından: «Acaba Mevlânâ da mübarek ağzına bir şey aldı mı?» diye geçti. Mevlânâ hemen: «Bunun ehemmiyeti yok: sen adamakıllı dik, işte ben ağzıma «Kul hüv'allahü ahad» de, o Allah Tektir, aldım ve Allah'ı dişimle adamakıllı yakaladım» dedi⁹⁶.

Diğer taraftan gül, uğur getiren bir çiçek olarak telâkki ediliyordu: Mevlânâ Sıracü'd-dîn Mesnevî Han, Çelebi Hüsamü'd-dîn'in bahçesinden uğurlu addettiği için bir mendil kırmı-

(94) Eflâkî, met., II,900; terc., II,363

Bu husus için bk. O. Acıpayamlı, Anadoluda nazarla ilgili bazı adet ve inanmalar, A. Ü. D. T. C. F. D., XX.

(95) Eflâkî, met., I, 60; terc., I, 58

(96) Eflâkî, met., I,251; terc., 1,243

zı gül topladı ve Çelebi'nin evine getirdi. Birden evde Mevlânâ'yı görünce mendili kapının dibinde unutarak Mevlânâ'dan uzakta bir yere oturdu. Mevlânâ onun tarafına bakarak: «Bahçeden gelen, teber-rüken gül, helvacı dükkânından gelen de bir parça helva getirir» dedi. Hazır bulunanlar gülleri yağma ettiler.⁹⁷

O devir Türkiye'sinde de hayvan kurban etme âdeti yaygındı. Nitekim, Eflâkî «Kasapların kurban etmek üzere bir öküz satın aldıklarından» söz eder.⁹⁸

Dini bayramların arifesinde helva dağıtmak geleneği de vardı: «Bir tâcirin karısı Kurban Bayramı arife gecesinde çokça helva yaparak fakirlere, zavallılara ve komşulara birer birer sadaka olarak dağıttı. Şekerli helva ile dolu büyük bir siniyi de müridler yesinler ve kocasına hayır dua etmekle yardım etsinler diye Mevlânâ Hazretlerine gönderdi».⁹⁹

Renkler hakkındaki inançlara gelince, Eflâkî, Mevlânâ'nın «Rüyada kırmızı elbise giymek, yahut kırmızı görmek dirlik ve sevinmeye; yeşillik zühte, beyazlık takvâya, mavi ve siyah matem ve gama delâlet eder» dediğini yazar.¹⁰⁰ Mevlânâ kendisine vâki bir sual üzerine: «Eshab-ı Kehfin köpeği sarı idi; çünkü âşıktı. Âşıkların rengi daima benim rengim gibi sarı olur» demiştir.¹⁰¹ Diğer taraftan renklerin delâlet ettikleri anlamları anlatır-

-
(97) Eflâkî, met.,	I,164;	terc.,	I,156
(98) Eflâkî, met.,	I,174;	terc.,	I,166
(99) Eflâkî, met.,	I,172;	terc.,	I,162
(100) Eflâkî, met.,	I,128;	terc.,	I,272
(101) Eflâkî, met.,	I,292;	terc.,	I,282

ken Mevlânâ'nın rüyadan söz etmesi, bu devirde rüya tâbir etme âdetinin de var olduğuna işarettir.

O devirde çok yaygın olan **saçı saçmak** âdetinden Eflâkî de bahseder. S u l t a n V e l e d ve Â r i f Ç e l e b i arasındaki soğukluğu kaldırmak için yapılan toplantıda «Arkadaşlar bağırıp çağır-mışlar ve saçılarda bulunmuşlardır».¹⁰²

2. D o ğ u m

Doğum Selçuklu toplumunda sevinç gösterile-rine neden olan bir olaydı. Nümâyîşkâr hareketler daha çocuk doğduğu andan itibaren başlıyordu. Yukarıda bahsettiğimiz saçı saçmak, ayrıca bebe-ğe altın takmak, eşe dosta ziyafet vermek âdetleri bu cümledendi. «Çelebi Ârif, anne rahminden dünyaya gelip M u h a m m e d'e ait yüzünün nuru ile her tarafı nurlandırdığı vakit güzellik denizini henüz tuzlamamışlardı ki, Mevlânâ koşarak tam bir ay gibi odaya girdi. Fatma H â t u n'un başına başına altın dinar serptikten sonra yeni doğan ço-cuğu istedi, onu Fatma Hâ t u n'un elinden al-

(102) E f l â k i, met., II,955; terc., II,423

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'da bir düğünde diziler halinde inci; aynı düğünde damadın vekili de al-tın ve elbise saçmıştır. (M. A. Köymen, Alp Arslan zamanı Selçuklu saray teşkilâtı ve hayatı, s. 95). A. İ n a n'da büyük bir isabetle Selçuklu devrindeki saçı âde-tinin kökenini şamanî devri bağlar. «Saçı yabancı soya mensup olan bir kızı kocasının soyunun ataları ve korn-yucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayininin kalıntısıdır. Şamanist ve müslüman Türkler'in evlenme törenlerinde müşterek olan şamanizm unsuru, gelinin geldiği gün başına saçı saçmaktır... Ev-lilik hayatının meyvası olan çocuk doğumu ve çocuğa ad verme törenleri şamanizmin bir çok unsurlarını muhafaza etmiştir. (Şamanizm, s. 167).

di, kendi mübarek gömleğine sardı ve yenine koyup götürdü. Verililecek bütün nur feyizlerini, huzur sırrını, neşe bahşisini onun içerisine üfledikten sonra gecenin ilk üçte birinde dönüp geldi ve çocuğun gömleğinin ucuna da sarrafların hiç görmediği birkaç altın bağlamıştı. Gerak e Hatun hazretleri bu parayı uğur sayarak senelerce sakladı».

103

Doğum münasebetiyle baba, ziyafet veriyordu: «Hacı Mübarek, oğlu Hacı Muhammed dünyaya geldiği vakit büyük bir ziyafet verdi. Konya'nın büyüklerini davet etti. Mevlânâ'yı çağırmağa geldiğinde Mevlânâ: **Ayaklarımıyla değil başımın üzerinde gelirim. Yüzümün üzerine, ensenin üzerine, yanımın üzerine, yuvarlana yuvarlana gelip hizmet edeyim**» dedi.¹⁰⁴

Doğan çocuk için kullanılan eşyaya gelince, Eflâkî bu konuda elde taşınan **beşik** ve **çocuk arabaları**'ndan bahseder. «...Bir kadın koltuğunda bir beşik olduğu halde»¹⁰⁵ ve «...Çelebi Emîr Ârif'i küçük bir arabaya oturtmuşlar, lâlâsı da onun arabasını çekiyor.»¹⁰⁶ pasajlarında olduğu gibi. Bu vesileyle çocuklara bakmakla yükümlü lâlâların da varlığını öğreniyoruz. Ayrıca «Hoca Şerefü'd-dîn-i Semerkandî, Mevlânâ'nın evinin mahremelerinden ve çocuklarının lâlâsıydı»¹⁰⁷ şeklinde bir kayıt daha vardır.

-
(103) Eflâkî, met.,	II,826;	terc.,	II,283-284
(104) Eflâkî, met.,	I,468;	terc.,	I,454
(105) Eflâkî, met.,	II,289-30;	terc.,	II,286
(106) Eflâkî, met.,	II,823;	terc.,	II,289
(107) Eflâkî, met.,	I,321;	terc.,	I,312

Eserde çocuk doğurmak istemeyen hâmile kadınların **çocuk düşürme** şekline ait bilgi vardır : «...O gebe kalınca, karnındaki çocuğu düşürmek için türlü ilâçlar içer ve gebe kadın için doğru olmayan şiddetli hareketlerde bulunurdu. Bu gebeliğinde de birkaç defa tesirli ilâçlar içmiş, fakat bu çocuğu düşürmek ona müyesser olmamıştı».108

3. Evlenme - Boşanma ve Kadının Toplumdaki Yeri

XIII. ve XIV. Anadolu'sunda Türk toplumu, İslâmiyetin etkisi altındaydı. Aşağıda «Yaşama Tarzı» bölümünde bu tesiri açıkça müşahade edeceğiz. Özellikle burada göreceğimiz gibi, evlenme ve boşanma konularında ve kadının toplumdaki mevki hususunda Şer'iyat, topluma tam mânasıyla hâkimdi. **Poligami** (taaddüdü zevcat) esası erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesine imkân veriyordu. Nitekim, Sultan Vele d bir gün hastalandığında: «**Mutiaka öleceğim**» dedi. Karısı: «**Hayır Vallahi ölmeyeceksin, belki de iki kadın daha alacaksın. Onların birinden sevgili bir oğlun, diğerinden de iki güzel çocuğun olacak. İşte yakın gözüyle her üç çocuğun senin etrafında oynayarak ve «baba, baba» diyerek koşuştuklarını ve cilveler yaptıklarını görüyorum**» dedi. Yedi gün sonra Sultan Vele d iyileşti. Aradan bir yıl geçince, Nusret Hâtun'dan Çelebi Abid dünyaya geldi. Sünbüle Hâtun'dan da Emîr Zahid ve Sultan Vecid doğdular.109

(108) Eflâki, met., II,826; terc., II,283

Ayrıca Bk. O. Acıpayamlı Türkiye'de doğumla ilgili adet ve inanmaların etnolojik Etüdü, Ankara, 1961.

(109) Eflâki, met., II,817; terc., II,272

Selçuklu toplumunda — diğer İslâm toplumlarında olduğu gibi carıye ile evlenmek âdeti de vardı. Gerçekten yukarıdaki pragrafta zikrettiğimiz. -Sultan Veled'in iki cariyesi vardı. «Sultan Veled, bu câriyelerin yüzlerinde hakkikat sırrını gördüğü için onları Halil Hazretleri'nin Hâcer'i Mustafa Hazretleri'nin Mariyetü'l Kiptiye'yi nikâhladıkları gibi, nikâhı altına aldı¹¹⁰.

Bir kadını nikâhı altına alan erkeğin **başlık** olarak para teldye etmesi tabîiydi. Eflâkî, Hazine-i sultan Şerefü'd-dîn'in **Vezir Ziyâü'd-dîn** hanında harp çalan Tavus adındaki kadına âşık olduğunu, emin adamlar gönderip Tavus'u hamama yolladığını ve sonra da nikâhladığını, başlık olarak 50.000 dinar tediye ettiğini yazar.¹¹¹

Evlenecek kız ise giyim, ev ve mutfak eşyası olarak **çehiz** hazırlamak zorundaydı. Kız tarafının «Çehiz ve servet»in olmaması onlar hesabına düşündüğü bir husustu.» Mevlânâ'nın haremünde himaye gören bir kızın çehizini temini için Mevlânâ, Gürcü Hâtun'a haber göndererek yardım talebetti ve «Emirlerin hâతుları ve kendi kızları gayret etsinler, **çehiz** hazırlasınlar» dedi. Bunun üzerine Gürcü Hâtun çehiz olarak şu eşyayı yolladı: Birkaç takım elbise ve her cinsten birer kat çamaşır, yirmi adet süslü küpe, yirmi adet kıymetli yüzük, ince gerdanlık, altın işlemeli külâh ve kıymetli yüz örtüleri ve bilezikler, halı ve seccadeler, **Gürcü, Şi-**

(110) Eflâkî, met., II,970; terc., II,466

(111) Eflâkî, met. I,375; terc., I,365 1968 de yapılan bir araştırmaya göre bugün Türkiye'de evli kadınların % 53'ü başlıkla evlenmişlerdir.

raz ve **Aksaray** perdeleri, siniler, tepsiler, kazanlar, bakır ve çini kâseler, havanlar ve şamdanlar.¹¹²

Düğünler devrin telâkkisine ve yaşantısına uygun olarak renkli bir hava içinde ceryan ediyorlardı. Nitekim eserde «...o gün büyük bir düğün oldu. **Konya** halkı o düğünün büyüklüğünü uzun seneler geçtiği halde hâlâ anlatıyor» şeklinde bir kayıt vardı.¹¹³

Boşanma'ya gelince, şeriat hükümlerine göre kocanın arzu ettiği zaman karısını boşayabildiği, kadınınsa boşanma talebetmeye hakkı olmadığı malûmdur. Eflâkî'deki üç olay, kadınların da boşanmak için teşebbüse geçtiklerini, amaçlarına ulaşabilmek için emr-i vâki, hîle-i şer'iyeye yollarını denediklerini, fakat teşebbüslerinin ulema tarafından önlendiğini göstermektedir. «Bir şahsa karısı üç talâkla boş olayım» diye yemin ettirdi. Kocasını razı oldu. Kadın : «**Bir batman domuz eti yemen lâzımdır**» dedi. O müslüman bu vaziyet karşısında şaşırıp kaldı. Hiç bir bilgin onun bu müşkülünü halledemedi. Kalkıp **M e v l â n â** hazretlerine geldi. Ağlayıp sızlayarak durumunu bildirdi. Mevlânâ: «**Kadının mahkemesinden bir batman ekmek satın alıp ye de boşanma vâki olmasın**» buyurdu. «Yine **G ü r c ü Hatun**, **Muinü'd-dîn Pervane**'den incinmişti. Bütün büyükler ve divan naibleri **P e r v a n e**'nin günahını affedip sulh olması için şefaatte bulundular. **G ü r c ü Hâtun** razı olmadı ve : «**Yalnız bir şartla razı olurum, Pervane kendisinden rica ettiğim her şeyi vereceğine dair üç talakla yemin etsin**» dedi. **P e r v a n e** bu müşkül içerisinde ne ya-

(112) Eflâkî, met., II,727-728; terc., II,173-174

(113) Aynı yer.

pacağını şaşırdı ve Mevlânâ'dan bir çare aradı. Mevlânâ: «**Onun bu isteğini askıda bırak ve her zaman «veririm, veririm» de dur»** dedi. «Yine bir aziz karısını çok seviyordu. Hanım naz ederek : «**Ey efendi, gel de senden ne istersen vereceğine dair talâkla yemin iç, yoksa boşanırım»** der. Kocasını kabul eder. Kadın: «**Yüce Tanrı'nın dünyada yarattığı her nimet ve garip şeyi benim önümde hazır etmeni istiyorum»** der. Zavallı kocası bu arzuyu yerine getirmekten âciz kalır. Nihayet kalkıp, Mevlânâ hazretlerine gelir, macerayı anlatır. Mevlânâ : «**Git Tanrı'nın kitabını tedarik et ve onu mendiline sarıp karının eteğine koy: çünkü böylece dünyadaki yaş ve kuru nimetleri onun eteğine koymuş ve dünyanın garip şeylerini onun önünde hazır etmiş olursun. Zira, «Yaş ve kuru hiç bir şey yoktur ki, Kur'an'da olmasın buyurulmuştur. Böylece aslâ talâk ayrılık vâki olmaz»** buyurdu.¹¹⁴

Sadece bu olaylar dahi kadının toplumdaki durumu hakkında fikir verirler. Esasen yukarıda bazı pasajlarda da dolayısıyla zikredildiği gibi kadının yeri «harem» dedir. Kadın bizzat Mevlânâ'nın deyişiyle «namahrem» bir kimsedir.¹¹⁵ Bu durumda gayet tabii olarak kaç-göç müessesesi de vardır. Peçe kadının giyim eşyalarının başlıcasıdır: Nitekim gene Mevlânâ: «**Gelinim Fatma Hatun benim sağ gözüm, kız kardeşi Hediye Hatun da sol gözümdür. Fatma Hatun ve kız kardeşinden başka beni ziyaretle şereflenen bütün yüzleri kapalı kadınlar, yanına yüzleri yarı açık olarak, onlar ise**

(114) Eflâki, met.,

(115) Eflâki, met., I, 92; terc., I, 89.

yüzleri tamamıyla açık olarak gelirler» demiştir.¹¹⁶

Kadının **cariye** olarak hukukî durumu daha da ağırdır. Nitekim insaflı efendiler cariyelerini azad ediyorlar, hattâ evlendiriyorlardı.¹¹⁷ Şüphesiz azad işlemi sevap yapmak addediliyordu.^{117a}) Aşağıda «Eğlence ve sanat hayatı» bahsinde göreceğimiz gibi cariyeler genel ev kadını olarak da istihdam ediliyorlardı. Örnek olarak bir handa cariyelerin sahibesi olan fahişe «tövbe ederek emrinde bulunan kızları azad etti, evinin eşyasını fakirlere dağıttı»¹¹⁸. Diğer taraftan kadınlar, kendi aralarında özel toplantılar düzenliyor ve eğleniyorlardı. Meselâ **Konya**'da bulunan devlet ricalinin hanımları her cuma akşamı sultanın has nâibi olan Emin ü'd-dîn Mikâil'in hanımının evinde toplanıyorlardı. Genel arzu üzerine bu toplantılara Mevlânâ da katılıyor ve konuşmalar yapıyordu. Toplantıda cariyeler şarkı söylüyor, def çalıyor, kadın neyzenler sanatlarını icra ediyorlardı.¹¹⁹

4. Cenaze Töreni ve Matem

Özellikle Mevlevî tarikatının etkisi altında bulunan **Anadolu** şehirlerinde Mevlevî'lerin düzenledikleri cenaze törenleri gösterişli ve gürültülü bir tarzda icra ediliyorlardı. Örnek olarak Mevlânâ Celâleddîn'nin emriyle «Halifesi ve emin arkadaşı» Şeyh Selâhü'd-dîn'in cenaze töreninde beşaret ve nekkareciler bulundu. Cenaze-

(116) Eflâkî, met., II,719; terc., II,164

(117) Eflâkî, met., I,375; terc., I,366

(117a) Fazla bilgi için Bk. Juynboll. Abid, İ. A.

(118) Eflâkî, met., I,555; terc., I,536-537

(119) Eflâkî, met., I,490; terc., I,474-475

nin önünde kalabalık bir geyende grubu yürüdü. Âdet gereğince cenazede hazır bulunan geyendelere ve nekkârecilere elbiseler ve fereciler hediye edildi. 120 Bundan başka cenazenin önünde müezzinler ve hafızlar da yer alıyorlardı. 121 Bununla beraber cenaze törenlerinde geyendelerin bulunması zaman zaman yadırganmış ve Mevlânâ'nın şerhlerine muhatap olmasına sebebiyet vermiştir. Meselâ ona «Eskiden beri ölenlerin cenazesi önünde okuyucular (mukriler) ve müezzinler bulunagelmıştır. Sizin zamanınızda da şarkı söyleyip def çalanların bulunmasının ne mânâsı vardır? Ümmetin bilgileri ve şeriat fakihleri bunu kötülüyorlar ve bunun bid'at olduğunu söylüyorlar» dediler. Mevlânâ şu cevabı verdi: «Cenazenin önünde bulunan müezzinler, okuyucular (mukriler) ve hafızlar bu ölünün mümin olduğunu ve İslâm şer'iatında öldüğüne, bizim şarkıcılarımız ise bu ölünün hem mümin hem müslüman ve hem de âşık olduğunu şahadet ediyorlar». 122 Mevlânâ'nın bu fikri Mevlevî tarikatı mensupları nezdinde geniş çapta kabul edilmiş ve eylem sahası bulmuştur. Ancak Mevlânâ'ya soru tevcih edenlerin de işaret ettiği gibi geyendelerin cenaze törenlerinde hazır bulunmasını bid'at telâkki edenler de vardı. Nitekim Sultan Velâd ile Ahi Ahmed adında biri bu konuda tartışmışlardır. Ölen bir adamın anne ve babası cenazenin önünde geyendelerin bulunmasını ve gazeller okumalarını istediklerinde Ahi Ahmed: «Bu şer'iyyatta bid'attır, câiz değildir» diyerek engel oldu. Bunun üzerine Sul-

(120) Eflâkî, met., II,731; terc., I,177

(121) Eflâkî, met., I,233; terc., I,225

(122) Aynı yer.

tan Vele d: «Bizim kավallerimiz niçin bir şey okumuyorlar, ruhların ve cennetini Ridvan'ının birbirleriyle buluşmalarından dolayı göstermiyorlar» diyerek muhatabını susturdu.¹²³

Mevlânâ'nın cenaze töreninde ise önde yedi öküz çekilmiştir. Bu öküzler kurbanlık idiler ve etleri miskin ve fakirlere dağıtıldı.¹²⁴ Diğer taraftan İslâmî geleneklere göre cenaze kaldırılmadan önce ağlayıcılar mersiyeler söylüyorlardı.¹²⁵ Gene geleneklere göre cenaze namazını herhangi bir mümin kıldırabiliyordu. Eserde «...sırtlarında bir tabut olduğu halde dört küçük delikanlı içeri giriyor... biri cenaze namazını kılmak, imamlık etmek üzere ilerliyor»¹²⁶ ve «...Bütün âlimler ve kadıların ileri gelenleri onun namazını kılmak istiyorlardı»¹²⁷ kayıtları vardır. Mevlânâ'nın cenaze törenine ellerinde kitapları olduğu halde gayri müslümlerin katılması hoş karşılanmamıştı. Onun cenaze töreninde «Hristiyanlardan, Yahudilerden, Araplardan, Türklerden v.s. den bütün milletler, bütün din ve devlet sahipleri hazır bulunmuş, her biri kendi âdetleri ve cihle kitapları ellerinde olduğu halde önden gitmişler, Zebur'dan, Tevrat'tan, İncil'den âyetler okumuşlardır. Fakat bu sırada Müslümanlar sopa ve kılıçlarla onları uzaklaştırmak istediler. Olay sultana, vezire ve Pervâne'ye duyuruldu. Onlar da papaz ve kiliselerin ileri gelenlerini çağırdılar: «Bu cenazenin sizinle ne ilgisi vardır? Bu din padişahı

-
(123)	Eflâkî, met.,	II,823;	terc.,	II,279
(124)	Eflâkî, met.,	II,529;	terc.,	II, 20
(125)	Eflâkî, met.,	II,890;	terc.,	II,352
(126)	Eflâkî, met.,	II,922;	terc.,	II,378
(127)	Eflâkî, met.,	II,595;	terc.,	II, 17

bizim reisimiz, imamımız ve muktedamımızdır» dediler. Hristiyanlar da şu cevapla deviet ileri gelenlerini susturdular: «...Siz Müslümanlar Mevlânâ'yı nasıl devrinin Muhammед'i olarak tanıyorsanız, biz de onu zamanın Musa'sı ve İsa'sı olarak biliyoruz» dediler.¹²⁸ Cenazeye hürmeten **baş açmak** da usuldendi. Bu sırada sarıklar çıkarılıyordu.¹²⁹

Yas sırasında yürürlükte olan âdetlere gelince. ölüm haberini alan kimseler elbiselerini yırtıyor, saçlarını yoluyor ve cenaze töreninde olduğu gibi başlarını açıyorlardı. Bu arada hafızlar «Kur'an okuyor ve hatimler inriliyordu.¹³⁰ Bundan başka yas süresinde **matem elbisesi** giyiliyordu. Meselâ «Hind-bârî'den yapılmış elbiseyi o vilâyette (Konya'da) matemlilerin giydiklerini söylerler.»^{130a.} Eflâki eserinin başlarında yas süresi olarak kırk günlük bir müddetten de bahseder.¹³¹ Kırkinci günde yemekli toplantı tertip ediliyordu.¹³² Yas süresinde öle-

(128) Eflâkî, met., II,591; terc., II, 15

(129) Eflâkî, met., I,469; terc., I,455

Eflâkî, met., II,591; terc., II, 15 ve
II,779; terc., II,230

(130) Eflâkî, met., I, 68-69; terc., I, 66

Büyük Selçuklu Veziri Kündürî, Sultan Alp Arslan'ın emriyle öldürüldüğünde karıları, kızları ve cari-yeleri yüksek sesle ağlamışlar, saçlarını yolmuşlar ve başlarını açıp toprak serpmişler (M. A. Köymen, Saray teşkilâtı, s. 97) Bu adet Şamanî devirden süregel-mektedir.

(130a) Eflâkî, met., I, 88; terc., I, 86

(131) Eflâkî, met., II,890; terc., II,353

(132) Eflâkî, met., II,890; terc., II,353

Şamanî devirde de defin töreninden sonraki üçüncü, yedinci ve kırkinci günlerde ölü aşı veriliyordu (A. İnönü, Şamanizm, S. 189)

nin ruhu için helva pişirilmesi ve dağıtılması da âdetti.¹³³ Yukarıda «Saray Hayatı» bahsinde değindiğimiz gibi yas süresinde Alâ ü'd-dîn Keykubad 1. yedi gün saraydan çıkmamış, kırk gün ata binmemiş, taht yerine hasırda oturmuş, hatimler indirtmiş, halka yemek vermiş ve fakirlere adak adamıştır. Eflâkî eserinin birkaç yerinde taziyetten de bahseder ise de ¹³⁴ ayrıntılı bilgi vermez.

5. Edeb ve Terbiye Kuralları

Türkiye Selçuklu toplumunda terbiye kuralları geniş çapta tatbik sahası buluyordu. Eflâkî'nin uzun fasılları arasında gözümüze çarpan bazı pasajlar buna şüphe bırakmamaktadırlar. Kökünün İslâmiyetten evvelki devirlere kadar uzandığı şüphesiz olan bu kurallar, Selçuklu toplumunun her tabakasında eylem sahası bulabiliyordu. Sayısı az da olsa, bir konuşma sırasında veya eserin herhangi bir bölümünde dolayısıyla bahsi geçen bazı olaylar gözlerimizin önüne disiplinli ve edipli bir toplum manzarası sererler. Her şeyden evvel Türk töresinin «büyüğe hürmet» prensibi esastır. Bir muhavera sırasında «onlar benden yaşça büyüktürler, ben onların yüzüne karşı nasıl böyle bir söz söyleyebilirim»¹³⁵ sözleri geçer. Hamamda peştemalı çözölen Şeyh Selâh ü'd-dîn: «Ey kandil beni rüsva ettin» dedikten sonra orada bulunanların onun yanına koşup: «Biz bir şey görmedik» diyerek teselliye çalış-

-
(133) Eflâkî, met.,	II,990;	terc.,	II,460
(134) Eflâkî, met.,	I,298;	terc.,	I,288 ve
	I, 56;	terc.,	I, 54
(135) Eflâkî, met.,	I,321;	terc.,	I,312

malan¹³⁶ toplumun tedbiye seviyesi hakkında fikir verecek nitelikte bir olaydır. Diğer taraftan toplumun düzenini bozan lâubali davranışların tepki ile karşılaşacağını görüyoruz: Bir devrişin pazarın ortasında uyuduğunu gören bir Ârif: «**Sen ne biçim dervişsin. Ayaklarını uzatmış, habersizce gâflet uykusuna dalmışsın**» diyerek tekdir etti.¹³⁷ Yazar, hikâyenin sonunda «isyan eden ve yeren adamın dervişin verdiği cevap üzerine halis bir mürid» olduğundan bahseder. Ancak bizi ilgilendiren olayın mistik değil, sosyal tarafıdır.

Uyuşturucu maddeler kullanmak da toplumun hoş karşılamadığı bir şeydir. Haşhaşın haram olduğu konusunun görüşüldüğü bir toplantıda Mevlânâ Şemsü'd-dîn: «**Bizim dostlarımız en âdi bir otcağızla bile neşeleniyorlar. Burada meleğin hayatının bile bir değeri yoktur. Nerede kaldı ki şeytanın hayalî... Biz bizzat mesleğin kendisiyle yetinmiyoruz, nerede kaldı ki hayaliyle yetineceğiz. Şeytan ne oluyor da hayalî olsun. Bizim dostlarımız sonsuz ve temiz olan âlemden niçin zevk alsınlar da gitsin, insanları aptal ve hiç bir şeyi anlamayacak hale getiren haşhaştan zevk alsınlar**» dedi. Bunun üzerine orada hazır bulunanlardan biri: «**Kur'an'da şarabın haram olduğuna dair âyet bulunduğu halde bu otcağızın haram olduğuna dair bir şey yoktur**» diye itirazda bulundu. Mevlânâ Şemsü'd-dîn buna cevap olarak: «**Her âyetin inmesi için bir sebep olurdu, ondan sonra âyet inerdi. Bu otu ise Peygamber zamanında yemezlerdi. Yoksa içenlerin öldürülme-**

(136) Eflâkî, met., I,238; terc., I,230

(137) Eflâkî, met., I,238; terc., I,230

(137) Eflâkî, met., II,918; terc., II,383

sini emrederdi. Her âyet bir ihtiyaç ve sebep nisbetinde inerdi. Eshab, Peygamber'in huzurunda Kur'an'ı yüksek sesle okurdu. Bu Peygamber'in zihnini karıştırdığı için «Ey Müminler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden daha fazla yükseltmeyiniz» âyeti indi» dedi. Eserde haşhaş konusunda Mevlânâ'ya ait bir fıkra da vardır: O, Sultan Veled Şems-i Tebrizî'ye mürid yaptığı zaman: «Bahâüd-dîn'im haşhaş yemez ve aslâ livata yapmaz; çünkü bu iki şey, kerim olan Tanrı'nın yanında son derece yerilmiştir» dedi.¹³⁸ Gene Mevlânâ kendisine vâki «Dillerde dolaşan şeyhlerin illeti hangisidi? Dahili yoksa harici bir illet midir?» sorusunda «Haşâ, şeyhlerde öyle fena bir illet bulunsun. Fakat batını, cesaret ve zahiri pervasızlık yüzünden tarikattan kovulmuş olanlar sonunda o illete tutulurlar» dedi.¹³⁹ Şüphesiz Mevlânâ devrin telâkkisinin tercümanı olarak homoseksüelliği kınıyordu. Eflâki cinsi sapık olan ve «kendisini kullanmaları için kölelere barı veren bir şeyhin müridlerinin verdikleri ilâçlar sayesinde namuzsuzluk ve sıkıntıdan kurtarıldığını» yazar.¹⁴⁰ Bugünkü tıp'a göre homoseksüelliğin bir türü olan mahbup perestlik de hoş görülmüyordu. Genç bir çocuk gördüğünde onun yüzünü seyretmekten kendini alamayan bir şeyhe Mevlânâ Şems: «Hey! bu ne haldir?» diye çıktı. Şeyh: «Güzellerin yüzü ayna gibidir. Ben Tanrı'yı o aynada müşahade ediyorum» dedi. Şems buna karşılık: «Ey ahmak! Madem ki Tanrı'yı su ve toprak aynasında görüyorsun niçin can ve gönül aynasına bakıp da kendini aramıyorsun? dedi. Bunun üzerine şeyh baş

(138) Eflâki, met., II,632; terc., II, 63

(139) Eflâki, met., II,188-189; terc., II,179-180

(140) Aynı yer

koyup günahlarının bağışlanmasını diledi.¹⁴¹

6. Hediye Taktimi

Türk toplumunda hediye vermek geleneksel-
dir. Hemen her vesile ile hediye takdim edilmesi şüp-
hesiz cömertlikten ve hemcinslerini hoşnut etme
arzusundan ileri gelir. «Yarım elma, gönül
alım» şeklinde sembolleşen bu âdet, Türk Milletini
karakterize eden özelliklerin başlıcalarındandır. Bil-
hassa bazı vekâyinâmeler, Türk devlet hayatında da
önemli bir yeri olan hediye takdimi, hediye teatisi
konularında ayrıntılı bilgi verirler.¹⁴² Devrin telâk-
kisine göre hükümdarın ve devletin ileri gelenlerinin
birbirlerine ve reayaya verdikleri hediyeler ve yap-
tıkları ihsanlar işgal ettikleri makamın büyüklüğü
oranında olmalıydı. Gerçekten biraz yukarıda «Ev-
lenme-Boşanma ve kadının toplum-
daki yeri» konusunda gördüğümüz gibi Mevlâ-
nâ'nın ricası üzerine Gürcü Hâtun, çehizi ol-
mayan bir kıza çok kıymetli hediyeler yollamıştır.
Bu cümleden olarak Menteşoğlu Mes'ut
Bey'in Ârif Çelebi'ye verdiği hediyeleri de bili-
yoruz: Beş köle ve cariye, on beş cins at, on parça
ince iskurlat çuhası, yirmi parça suf-i murabba, ay-
rıca nakit olarak filori ve gümüşler.¹⁴³ Pervâne
Muinü'd-dîn de «Mevlânâ'nın müjde ve il-
tifatı üzerine» tarikat mensuplarına 2.000 dinara ya-

(141) Eflâki, met., II,630; terc., II, 60

(142) Nesevi'nin Siretü'n Celâli'd-din Mengüberli adlı eserin-
de olduğu gibi.

(143) Eflâki, met., II,852; terc., II,311

kın bağışta bulundu. Ayrıca bilginlere, şeyhlere ve sâihlere gümüş para dağıttırdı. **Konya**'da bulunan yetim ve fakirlere elbiseler ve gömlekler giydirtti.¹⁴⁴

Devrin en makbul hediyesi altındı. Altının mad-dî olduğu kadar manevî değeri olduğuna inanılıyor ve veriliş maksadına göre uğur getirmesi için saklanılıyordu. Meselâ doğum vesilesiyle hediye edilen altın uzun yıllar muhafaza ediliyordu. Altın, tabak ve kese içinde sunulduğu gibi, mendile bağlamak suretiyle de verilebiliyordu.

Belki de çiçeklerin en zarif ve narini olan gülün de uğur getirdiğine inanıldığından, hediyeler içinde mümtaz bir yeri vardı. Bu özellikle dolayısıyla Mevlevî tarikatı mensuplarının da önem atfettiği gül hemen her vesileyle verilen bir hediyedir. Ârif Çelebi evlenip iki çocuk sahibi olmasını, kendisine hediye edilen iki deste gülün uğruna hamlederdi. Bu gülleri Gerâge Hatun senelerce sakladı ve sevdiklerine yaprak yaprak hediye etti.¹⁴⁵

B. YAŞAMA TARZI

1. Eğlence ve Sanat Hayatı

XIII. yüzyıl Selçuklu Türkiye'sinden bahseden vekâyinâme ve diğer kaynak türlerinin yazarları eğlence hayatının canlı ve renkli manzarasına da değinirler. Gerçekten bu durum Mısır Türk-Memlûk Sultanı Baybars'ı dahi hayrete ve hiddete boğmuştur. Baybars, **Elbistan**'da Moğol kuvvetlerini bozguna uğrattıktan sonra 20 Nisan

(144) Eflâkî, met., I,159; terc., I,152

(145) Eflâkî, met., II,843; terc., II,301

1277 günü **Kayseri'**ye girdi. Onun yaklaştığını duyan şehrin **eşraf, ulema, zühhad, tüccar ve reayâ'sı** çocuk ve kadınları ile beraber karşılamaya çıktı. Sultan **ulema'**ya olan saygısı dolayısıyla itaat arzederlerken onların atları üzerinde kalmalarına izin verdi. Kayserililer nağralar atarak ve tekbirler getirerek, Sultanı **Keykubadiyye Sarayı'nın** bahçesinde hazırlanan saltanat çadırına götürüldüler. Bu sırada **nevbet** çalındı ve halkın huzura kabulü töreni başladı. Önce Sultanı eğlendirmek için hanende ve sazandeler geldiler. Fakat **Baybars** hünerlerini gösterme fırsatı vemedi ve azarlayarak onları huzurundan çıkardı.¹⁴⁶ Görülüyor ki bir Türk-İslâm sultanı, aynı kültür ile yetişmiş olan Selçuklular'ın eğlencede ifrata kaçtıklarını görerek hareketlerini kınamıştır.¹⁴⁷ Selçuklular'ın eğlence hayatının merkezi hanlardır. Eflâki bu konuda **Vezir Ziyaü'd-dîn** ve **Sahib İsfahanî** adlarını taşıyan hanlardan bahseder. Buralarda hem müzikli eğlenceler düzenleniyor hem de genel ev bulunuyordu. Çeşitli müzik aletlerini kullanan icracıların ve şarkıcıların bulunduğu bu hanlarda hem erkek hem kadın sanatkârlar vardı. Meselâ **Vezir Ziyaü'd-dîn Han'ında** harp çalan bir kadının varlığından yukarıda dolayısı ile bahsetmiştik. Bir başka yerde de «**Avriya'nın kız**»ının harp çaldığında bahis vardır. Anlaşıldığına göre kadın müzisyenler gayri müslimlerden idi. Aynı şekilde kadın ve erkek nezyenler def v.s. çalan sanatkârlar kavvallar (bir çeşit meddahlar) da vardı. Bundan başka rakkaseler de bulunuyordu. Raks da-

(146) **N. Kaymaz**, *Pervâne*, S. 163-164

(147) Bu devirde müzik için ayrıca **Bk. O. Turan**, *Selçuklular*, s. 298.

ha çok deftsiz olarak icra ediliyordu¹⁴⁸. Yukarıda «Evlenme - Boşanma ve Kadının Toplumdaki Yeri» bahsinde bilvesile temas ettiğimiz gibi cariyeler genel ev kadını olarak istihdam edilmişlerdir. «Sahip Isfediya ri'nin hanında çok güzel bir fahişe kadın vardı. Yanında da çalışan birçok kız bulunuyordu»¹⁴⁹ Bir diğer eğlence yeri meyhanelerdi. Özellikle **Konya**'da sayılarının çok olduğu anlaşılan meyhanelerde sadece içki içilmiyor müzikli eğlenceler de düzenleniyordu.¹⁵⁰ Eflâkî **Konya** halkının o zamana kadar görmediği, zamanımızdaki sirkleri hatırlatan bir hokkabaz grubunun «çok tuhaf ve garip» görüşüne de değinir. «Çünkü bunlar yanan ateşe kendilerini atmak, kızgın demiri ağızlarına sokmak, şeker yapmak, mumu laden haline getirmek, kamçıdan kan akıtmak, merkep yavrusuna binmek, gibi başka hileli oyunlar yapıyorlardı. Aşağı tabakadan insanlar bunları kemaret zannediyorlardı. Halbuki iyi hal sahipleri ve olgun kişiler için böyle olağanüstü şeyler yapmak, kerametler göstermek zarafetten başka bir şey değildir»^{150a}. Yukarıda «Evlenme - Boşanma ve Kadının Toplumdaki Yeri» bahsinde gördüğümüz gibi düğünlerde devrin telâkkisine ve yaşantısına uygun bir hava içinde yapılıyordu. Nitekim yapılan bir düğünün anısının senelerce muhafaza edildiği oluyordu. Düğünler gibi sünnet düğünleri de günlerce sürüyordu. Mevlânâ'nın çocukları için düzenlediği düğün bunlardan biridir. Oğulları Sultan Vele d'in yedi, Alâü'd-

-
(148)	Eflâkî, met.,	II,681;	terc.,	II,118
(149)	Eflâkî, met.,	I,555;	terc.,	I,536-537
(150)	Eflâkî, met.,	I,489	terc.,	I,473
(150a)	Eflâkî, met.,	II,716;	terc.,	II,160-161

dîn'nin altı yaşında oldukları zamanda yapılan sünneti **Karahisar-i Devle**'de Kale muhafızı olan Bêd-rû'd-dîn Gevhertaş yaptı. Kalenin her tarafı nadide kumaşlar ve silâhlarla donatılmıştı. Sultan Alü'd-dîn Keykubâd ve ileri gelenler de davetliydiler¹⁵¹. Mevlânâ'nın davetli olduğu bir sünnet düğünü ise on altı gün sürmüş ve hazır bulunanlara nefis yemekler verilmiştir. Sünnet, «sünnetçiler tarafından yapılmış, çocuğu, kürsüye oturtan Emîr Alim Çelebi adındaki bir zat tutmuştur.»¹⁵² O devirde oynanan oyunlardan Eflâkî pekaz söz eder. Yalnız bir yerde **tavla** oynandığından bahis vardır.¹⁵³ Halbuki başta **tavla** ve **satranç** olmak üzere birçok oyunların varlığını biliyoruz.¹⁵⁴

Eflâkî, sanata ve sanat hayatına da pek az yer vermiştir. O Kaluyan ve Aynü'd-devle adlarını taşıyan iki Rûm ressamdan söz eder.¹⁵⁵ Nihayet, yukarıda zikrettiğimiz icracılara nekkâreci (davulcu) yide ekleyebiliriz.^{155a}

2. Ev Hayatı

Eflâkî'nin olaylar sırasında dolayısı ile bahsettiğine göre «Selçuklu evi» sofa, odalar ve herhalde mutfaktan müteşekkildi. Odalardan biri **tâbhane**

(151) Eflâkî, met., I,303; terc., I,293

(152) Eflâkî, met., I,319; terc., I,310

(153) Eflâkî, met., II,695; terc., II,136

(154) Tavla ve satranç o devirde de popülerdi. Meselâ Râvendî eserinde bu konuya bir fasıl ayrılmıştır. (a. g. e. II, s. 374 ve dv.)

(155) Eflâkî, met., I,552; terc., I,534

Eflâkî, met., I,425; terc., I,412

Ayrıca Bk. O. Turan, a. g. e. s. 289 ve dv.

(155a) Eflâkî, met., II,593; terc., II, 17

(kışlık sıcak oda) olarak ayrılıyordu. Mimarî bakımdan damların genel olarak düz olduğu ve evin kemerli olarak inşa edildiğini biliyoruz. Nitekim o, **sofanın kemeri** deyimi kullanmaktadırlar.¹⁵⁶ Ev eşyası olarak **halı** ve **yaygı**'dan,¹⁵⁷ **Gürcü**, **Şiraz** ve **Aksaray perdeleri**'nden¹⁵⁸ ve **battaniye**, bahseder. Ayrıca o, ısınma araçlarından, **tandır**,¹⁵⁹ **mangal**,¹⁶⁰ aydınlatma araçlarından bir adam bayunda bir **şamdan**,¹⁶¹ **kandil** ve yağı,¹⁶² bezir yağı (keten tohumundan elde edilir) **çerağı** ve nihayet **mum**'dan söz eder. Bu vesileyle Eflâkî «mum krallar, çerağ ise fakirler içindir» demek suretiyle¹⁶³ çerağ'ın daha pahalı olduğuna işaret eder. Bu arada o devirde evlerde kedi beslemek adetinin de varlığını anlıyoruz.¹⁶⁴ Evlerde hizmet etmek ile yükümlü olan görevlilere gelince: Meselâ, Şeyh Sadru'd-dîn adında birinin evinde **hizmetçiler**, **maiyet erkânı**, **güzeller**, **köleler**, **hâcibler**, **kapıcılar** ve **harem ağaları**,¹⁶⁵ olduğunu biliyoruz. Burada bahsedilen «güzeller» ile câriyeler kastedilmektedir. Câriyeler hakkında yukarıda «Evlenme - Boşanma ve Kadının Toplumdaki Yeri» bahsinde

(156) Eflâkî, met., I,335; terc., I,326

(157) Eflâkî, met., I,126; terc., I,121

Türk halısı için yeni bir etüd yapılmıştır; L. R â s o n y i, Türkiye'de halıcılık terimleri ve halıcılığın menşei,

Türk kültürü dergisi, sayı: 103

(158) Eflâkî, met., II,727; terc., II,173-174

(158a) Eflâkî, met., II,902; terc., II,392

(159) Eflâkî, met., I,216; terc., I,208

(160) Eflâkî, met., II,718; terc., II,163

(161) Eflâkî, met., I, 92; terc., I, 90

(162) Eflâkî, met., I,323; terc., I,314

(163) Eflâkî, met., I,437; terc., I,423

(164) Eflâkî, met., II,820; terc., II,276

(165) Eflâkî, met., I, 95; terc., I, 93

açıklamalarda bulunmuştuk. Kölelere gelince: Eflâkî bunların herhalde tefrik edebilmeleri için özel bir giyimleri ve saç şekilleri olduğuna değinmiştir. «Kölelerden saçları kesik ve çul giymiş bir cenat»¹⁶⁶ ibaresi bunu gösterir. Ayrıca azad edilen kölelere «kölelikten azad olduğuna dair bir belge» de veriliyordu.¹⁶⁷

3. Kıyafetler ve Süslenme

Selçuklu devri kıyafetleri konusunda Eflâkî'nin eseri tatmin edici bilgilerle doludur. Özellikle erkek kıyafetleri **elbise**, **başlık**, ve **ayakkabı**'lar hakkında çeşitli malûmat vardır. Erkek elbiseleri başlıca, **Yemen kumaşından elbise** (Burd-i yemeni),¹⁶⁸ **Mısır elbisesi**,¹⁶⁹ **siyah ince ipek elbise**,¹⁷⁰ **Mısır ve şâş ipeğinden elbise**,¹⁷¹ **gaşiye**, **Bûri kumaş**,¹⁷² **çuha** ve **kemha**'dan¹⁷³ yapılmış olanlar zikredilir. Bundan başka **sof** (ince dokunmuş yün kumaş) yazılıdır.¹⁷⁴ **Hulle** (belden aşağı ve belten yukarı olmak üzere iki kısımdan ibaret elbise) denilen elbise çeşidi de anlaşıldığına göre frappan renklerden dikiliyordu.¹⁷⁵ Devrin popüler elbisesi ise **fereci**'ydi.¹⁷⁶ Bu, göğsü

-
(166)	Eflâkî, met.,	II,868;	terc.,	II,328
(167)	Eflâkî, met.,	I,463;	terc.,	I,449
	M. A. Köymen., <i>Alp Arslan Zamanı Türk Evi</i> , SAD, Sayı 3. s. 1-14.			
(168)	Eflâkî, met.,	I,364;	terc.,	I,355
(169)	Eflâkî, met.,	II,915;	terc.,	II,379
(170)	Eflâkî, met.,	I,552;	terc.,	I,534
(171)	Eflâkî, met.,	II,789;	terc.,	II,249
(172)	Eflâkî, met.,	II,601;	terc.,	II, 26
(173)	Eflâkî, met.,	II,946;	terc.,	II,413
(174)	Aynı yer.			
(175)	Eflâkî, met.,	II,961;	terc.,	II,429
(176)	Eflâkî, met.,	I,328;	terc.,	I,319

açık uzun kollu bir cübbe türüydü. Ayrıca Hind-i buri fereci tipi de vardı.¹⁷⁷ **Kabâ**,¹⁷⁸ **kurt postu**,¹⁷⁹ **tilki postu**^{179a} da giyiliyordu. **Şalvar** ve **gömlek**'in de ¹⁸⁰ bir takım teşkil ettiği anlaşıyor. **Hırka** olarak **Hind hırkası** (Burd-i Hindi)¹⁸¹ ve **geniş kollu hırka**-¹⁸² lar vardı. Nihayet giyim ve kuşamda özel bir yeri olan **kürk**'ler¹⁸³ ve kürk kullanılarak yapılan pahalı elbiseler, meselâ samur kürklü kırmızı **iskariat çuhası**¹⁸⁴ giyiliyordu. Başlık olarak **Eflâkî** en çok sarıklardan bahseder: **Şaş-ı Hindî sarığı**¹⁸⁵ yünden mamûl **Mısır sarığı**¹⁸⁶ **lâliş sarık**¹⁸⁷ **Şekarâviz sarık**.¹⁸⁸ Bu arada yazar bir gencin acaip sarık bağladığını taylesanını göbeğine kadar sarkıtıp öteki tarafını da **Mevlevîler**'in şeker avizi gibi yaptığını¹⁸⁹ kaydeder. Gene o, peygambere atfen «sarıklarınızda

(177) Eflâkî, met.,	I,257;	terc.,	I,249
(178) Eflâkî, met.,	II,961;	terc.,	II,430
(179) Eflâkî, met.,	I,234;	terc.,	I,226 ve
	II,857;	terc.,	II,317
(179a) Eflâkî, met.,	I,365;	terc.,	I,347
(180) Eflâkî, met.,	I,249;	terc.,	I,241
(181) Eflâkî, met.,	II,611;	terc.,	II, 39
(182) Eflâkî, met.,	I, 84;	terc.,	I, 82
(183) Eflâkî, met.,	I,198;	terc.,	I,190
(184) Eflâkî, met.,	I,404;	terc.,	I,392

M. Zeki Orali ise elbiseler için şu sıralamayı yapmıştır: Şalvar, üç etek entari, kuşak, kemer, câme (elbise) hırka, lavata (boyuna konulan uzun rida, cübbe, ve fereci). (Selçuklularda giyim esyası, Türk etnografya dergisi, V s. 15-17)

(185) Eflâkî, met.,	I,257;	terc.,	I,249 ve
	II,808;	terc.,	II,262
(186) Eflâkî, met.,	II,912;	terc.,	II,375
(187) Eflâkî, met.	II,623;	terc.,	II, 53
(188) Eflâkî, met.,	I,344;	terc.,	I,355
(189) Eflâkî, met.,	I,363;	terc.,	354

taylesan bırakınız çünkü şeytan taylesan bırakmaz, sarık Arapların tacıdır» dedikten sonra bir karış kadarını memesine kadar sarkıttığını, diğer yarısını da şekeraviz bağladığını¹⁹⁰ bu tarzın İran'da moda olduğunu Horasan bilgin ve şeyhlerin de aynı şekilde sarık bağladığını yazar. Nihayet o, **karakeçe**'den¹⁹¹ ve **beyaz külâh**^{191a} dan söz eder. Ayakkabı olarak, **çizme** ve **ayakkabı** vardır.¹⁹² Eflâkî, Mevlânâ'nın kıyafetini şu şekilde tasvir eder: Başında şekeraviz sarılmış duman renkli sarık beyaz sarık, üzerinde Yemen ve Hind kumaşından dikilmiş mavi ferici, vaşak kürkü ile kaplı altın düğmeli kırmızı uskurlat çulhasından elbise, ayağında Mevlevî çizmesi.¹⁹³ Kadınlara ait elbiselerden yalnız **değirmi çarşaf** (mi'zer-i yemeni)¹⁹⁴, **Bartâs** şehrinde gelme **kürk**, **ibrişimden başörtü**¹⁹⁵ ve **peçe** zikredilmiştir.¹⁹⁶

(190) Eflâkî, met., I,366; terc., I,357

(191) Eflâkî, met., II,615; terc., II, 44

M. Z. Oral başlıklar için şu sıralamayı yapmıştır : Sarık (destâr), külâh (ucu sivri serpuş), üskûf (tepesi devrik, ucu püsküllü külâh), börk (çuha veya keçeden yapılmış beyaz, kırmızı renkli), bağaltak (kavuk veya kalpağa benzeyen külâh) a. g. e. s. 18 - 19

(191a) Eflâkî, met., II,861; terc., II,322

(192) Eflâkî, met., I,257; terc., I,249 ve II,647; terc., II, 80

M. Z. Oral; ayakkabı, çarık, çizme ve pataya (dolak yani yünden mamûl diz kapağına kadar olan ayakkabı)dan bahseder (a. g. e. s. 14)

(193) Eflâkî, met., I,258; terc., I,250

Eflâkî, met., I,188; terc., I,180

Eflâkî, met., I,391; terc., I,380

Eflâkî, met., I,489; terc., I,473 ve

Eflâkî, met., II,687; terc., II,127

(194) Eflâkî, met., I,468; terc., I,453

(195) Eflâkî, met., II,717-718; terc., II,162-163

(196) Eflâkî, met., II,719; terc., II,164

Erkeklerin saç ve makyaj şekillerine gelince, uzun saç modasının geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim... «...O, zavallı adamı saçlarından tutup dışarı çıkardı» pasajından¹⁹⁷ bunu anlıyoruz. Kalender¹⁹⁸ olarak tavsif edilen kimselerinde sakalsız olduğu, sakalların ise - Mevlânâ'nın etkisiyle kısa olarak kesildiği anlaşılmaktadır. Gerçekten Mevlânâ'ya, sakalını kestirdiği berberi «**Hüdavendigâr ne buyuruyor» nasıl yapayım?**» diye sordu. Mevlânâ «Kadınla erkeği birbirinden ayıracak kadar kısa kes» dedi. Başka bir günde o, «**Ben hiç sakalları olmadığı için kalenderleri kıskanıyorum**» dedikten sonra, «**Az sakal erkeğin saadetindedir. Çünkü sakal erkeğin süsüdür. Onun çokluğu erkeği böbürlendirir. Bu da insanı mânen öldüren şeylerdendir.**» hadisini söyledi ve «**Çok sakal safilerin hoşuna gider. Fakat sofi sakalını tarayınca kadar, ârif Tanrı'ya ulaşır**» dedi.¹⁹⁹ Uzun sakal gibi uzun bıyık da revaçta değildir. Nitekim bir adam Abid Çelebi'ye hitaben: «**Bu uzun bıyıkların niçin kesmiyorsun? sen sipahi şeyhi misin?**» diye çıktı. Çelebi de «**Benim bıyıklarım uzundur, fakat senin de hırs gözüne perde gelmiştir. Bu bıyığı kısaltmak kolaydır. Fakat senin gözündeki hastalığın dermanı yoktur.**» diyerek muhatabını utandırdı.²⁰⁰ Saç ve sakal kesmek için makas kullanıyordu.²⁰¹ Koku malzemesi olarak misk

(197) Eflâkî, met., II,820; terc., II,275

(198) Kalender, dünyadan el etek çekip serserice gezen kimse-
dir (a.g.e., s. 594).

(199) Eflâkî, met., I,412; terc., I,400

(200) Eflâkî, met., II,988; terc., II,458

(201) Eflâkî, met., I,210; terc., I,202 ve
I,391; terc., I,380

ve amber²⁰² ve makyaj malzemesi olarak Mevlâ'nın gözlerine sürdüğü sürme'den²⁰³ söz edilmektedir.

4. Besin Maddeleri

Türkiye Halkı'nın yiyecek ve içecekleri çok çeşitliydi. Bu husus şüphesiz kültür seviyesinin de yüksekliğine delâlet eder. Fransız ve Çin mutfakları ile beraber ünü olan Türk mutfağının bu devirde doğduğu muhakkaktır. Evvelâ yemeklerin ne şekilde yendiğini ve hangi araçlar ile pişirildiğini, mutfak malzemelerini görelim.

Sofrada yemek bir kaptan yeniliyor,²⁰⁴ bu sırada **kaşık** kullanılıyordu²⁰⁵ Yemek sırasında **sahan**, **kâse** (bakır veya çiniden) **tepsi**, **sini** ve **tsetiler** bulunuyordu. Yazar, bunlardan başka mutfak eşyası olarak **kazan**, **tencere** ve **havan**'dan da Bahseder.²⁰⁶ Yemeklere gelince, devrin popüler yemekleri **tirit**, **baş** ve **ateşte çevrilen etler**'di. **Tirit**, paca suyuna veya et suyuna etmek doğramak suretiyle yapılıyor, yoğutlu ve sarmısaklı olarakda yeniliyordu.²⁰⁷ Ateşte çevrilmek suretiyle yapılan **kebap**²⁰⁸ ve **şişte çevri-**

(202) Eflâkî, met., I,240; terc., I,231

(203) Eflâkî, met., II,760; terc., II,211

Bk. M. A. Köymen, Alp Arslan Zamanı Türk Giyim - Kuşamı, SAL, Sayı: 3. s. 51 - 90.

(204) Eflâkî, met., I,169; terc., I,161

(205) Eflâkî, met., I,292; terc., I,282

(206) Eflâkî, met., I,342; terc., I,333

I,372; terc., I,362 ve

II,609; terc., II, 36

(207) Eflâkî, met., I, 86 terc., I, 84 ve

I,405; terc., I,393

(208) Eflâkî, met., I,437; terc., I,423

len kuşlar²⁰⁹ da revaçtaydı. Bunlar herhalde keklik, bildircin, çulluk, toy (yabani hindi) gibi av kuşlarıydı. Bundan başka kızartılmış etli pilâv,²¹⁰ biberli pilâv, yağlı ördek, pastırma'da çok yenilen yemeklerdi.²¹¹ Etlî yemeklerin genel olarak koyundan yapıldığı muhakkaktır.²¹² Nihayet mercimek,²¹³ kabak,²¹⁴ havuç,²¹⁵ şalgam,²¹⁶ herise (keşkeş), (et ve buğdaydan yapılan ortasına kızgın yağ dökülen yemek)²¹⁷ yemekleri yapılıyordu. Ayrıca şalgam turşusu²¹⁸ harda²¹⁹ ve gül suyu²²⁰, meyva olarak elma,²²¹ incir²²² kayısı,²²³ kavun²²⁴ üzüm ve üzümden imal edilen pekmez zikredilir. Pekmezin yapılış tarzı hakkında bilgi yoktur. Sadece «Bağlarda üzümlerin sona ermişti, pekmez kaynatılıyordu»²²⁵ kaydı vardı. Tatlılar'a gelince devrin revaçta olan, özellikle misafirlere sunulan makbul tatlısı helva idi. Eflâkî helvadan ev helvası olarak bahsetmiştir.²²⁶ Yazar her-

(209)	Eflâkî, met.,	II,988;	terc.,	II,459
(210)	Eflâkî, met.,	I,342;	terc.,	I,333
(211)	Eflâkî, met.,	I,329;	terc.,	I,320
(212)	Eflâkî, met.,	I,505;	terc.,	I,988
(213)	Eflâkî, met.,	I,303;	terc.,	I,294
(214)	Eflâkî, met.,	II,915;	terc.,	II,779
(215)	Eflâkî, met.,	II,821;	terc.,	II,276
(216)	Aynı yer.			
(217)	Eflâkî, met.,	II,836;	terc.,	II,293
(218)	Eflâkî, met.,	I, 63;	terc.,	I, 61
(219)	Eflâkî, met.,	I,149;	terc.,	I,142
(220)	Eflâkî, met.,	II,700;	terc.,	II,142
(221)	Eflâkî, met.,	I,481;	terc.,	I,466
(222)	âflâkî, met.,	I,484;	terc.,	I,469
(223)	Eflâkî, met.,	II,936;	terc.,	II,402
(224)	Eflâkî, met.,	II,643;	terc.,	II, 75
(225)	Eflâkî, met.,	II,842;	terc.,	II,301
(226)	Eflâkî, met.,	I,264;	terc.,	I,256

halde un helvasını kastediyordu. Helva sıcak olarak yeniliyordu.²²⁷ Geleneğe göre helva arife gecesinde dağıtılıyordu. Nitekim bir pasajda: «Bir tacirin karısının kurban bayramı arife gecesinde çokça helva yaparak fakirlere, zavallılara ve komşulara birer birer sadaka olarak dağıttığı, şekerli helva ile dolu büyük bir siniyi de müritler yesinler ve kocasına hayır dua etsinler diye Mevlânâ'ya gönderdiği» kaydedilmektedir. Eflâkî eserinin birçok yerlerinde ölen kimselerin ruhu için helva dağıtıldığı ve yenildiği de yazmıştır. Şeker olarak **nebet şeker**i ve **badem şeker**i²²⁹ nde bahis vardır. Nihayet tabii şekerli maddelerden **bal** da misafirlere sunulan makbul bir yiyecek maddesi olarak tavsif edilmektedir. Bu arada beyaz balın takdim edildiğinden söz edilir.²³⁰ Eflâkî, ekmek olarak arpadan yapılan ekmeği zikrediyor. Bu arada bir şahsın altmış günde bir kile arpa unu yediği de kayıtlıdır.²³¹ Un ile yapılan diğer bir çeşidi de **simit**'tir.²³² **Şerbet** ve **ıçkiler**'e gelince, yazar en çok **şeker şerbeti** ve **bal şerbeti**²³³ nden bahseder. İçki olarak hemen yalnız **şarab**'dan bahseden Eflâkî şarap içmeyi savunur: Mevlânâ; «Muhammed Hazretleri», «Araları iki ay kadar veya daha yakındı» âyetindeki özel yakınlıkla hususiyet elde edip şereflerince ve hakikat şereflerine

-
(227) Eflâkî, met.,	I,430;	terc.,	I,417
(228) Eflâkî, met.,	I,169;	terc.,	I,162
(229) Eflâkî, met.,	I,180;	terc.,	I,172
(230) Eflâkî, met.,	II,748;	terc.,	II,197
(231) Eflâkî, met.,	I, 82;	terc.,	I, 80
	II,640;	terc.,	II, 72 ve
	II,987;	terc.,	II,457
(232) Eflâkî, met.,	I,447;	terc.,	I,432 ve
(233) Eflâkî, met.,	I,180;	terc.,	I,172

bakınca Tanrı tarafından²³⁴ nurdan, dünyayı gösteren iki kadeh geldi. Birisi halis şarap, diğeri ise içimi kolay bir sütle doluydu. Bu iki kadehten birisini seçmesi için Peygambere işaret edildi. Peygamber haziretleri «Südü kendim için tercih ettim. Şarabı da ümmetimin hayırlı insanları için sakladım» dedi.. Çünkü bu devir, şariat kanunları hükümlerinin başlangıcı ve tarikat emirlerinin temelini kuvvetlendiği bir devirdi» demiştir.²³⁵ Eflâkî gene Mevlânâ'ya: **Filân çok şarap içiyor fakat sarhoş olmuyordu»** dediler. Mevlânâ. «Belki yakasından aşağı döküyor, çünkü şarabın hassası sarhoş etmektir. Sarhoş olmadığına göre içtiği sirke olmalıdır» dedi. Şarap ile ilgili başka bir olay da Ârif Çelebi'ninkidir. Çelebi bir mecliste elinde iki kadeh olduğu halde «Hayvan gibi olan aşağı tabakadan insanların tasavvuruna göre, Ârif'e şarap içer diyor ve onu yeriıyorlar, şarap için diğer insanlarla bir olmak bizden ırak olsun» dedi.²³⁶ Şarabı müslümanlar kadar gayri müslimler de içiyor ve imal ediyorlardı. Hattâ müslümanların, gayri müslimlerden, herhalde özellikleri nedeniyle, şarap temin ettikleri oluyordu. Nitekim bir şahsın «...Yahudî mahallesinden bir testi şarap doldurup getirdiğinde»²³⁷ söz edilmiştir. Eflâkî şarap türlerinden bahsetmez. Ancak bir pasajında «Tulum şarabı» deyimi vardır.²³⁸ Nihayet, yiyecek ve içecek maddelerinin

(234) Eflâkî, met., I,351; terc., I,342

(235) Eflâkî, met., I,436; terc., I,422

(236) Eflâkî, met., II,886; terc., II,347

(237) Eflâkî, met., II,621; terc., II, 51

(238) Eflâkî, met., II,876; terc., II,338

Ortaçağın bu popüler içkisi için Bk. Râdvî, a. g. e. II, S. 384 ve dev.

bir tamamlayıcısı olarak **buz**, Eflâkî de sözü edilen bir nesnedir.²³⁹ Yazar çocukların beslenme şekline ait pek az bilgi verir. Bir pasajda yeni doğan bebeğin **süt** ve **şerbet**'le beslendiği yazılıdır.^{239a}

5. Hastalıklar ve Tedavi Şekilleri

Selçuklu toplumunda sağlıklı olmanın temizlikle mümkün olabileceği inancı vardı. Özellikle vücut temizliğine çok önem verililiyordu. Bu hususu her şeyden evvel şehirlerdeki **hamamlar**'ın çokluğundan anlıyoruz. Gerçekten Eflâkî eserinin müteaddid eserinin müteaddid yerlerinde **hamamlar**'dan bahsetmiştir. Gene o, **kaplıca** ve **ılıcaları** da sık sık zikreder. Bu gibi yerlerde sağlıklı ilgili tedbirlerin yerine getirildiği muhakkaktır. Nitekim «Bir kaplıcanın hamamının yıkanıp buhurlandığından» söz edilir.²⁴⁰ Söz konusu ettiğimiz devirlerde hastalıklar deyim yerindeyse iki meslek grubu tarafından tedavi ediliyordu: **Hekimler ve şeyhler**. Bir tarikat mensubu olarak Eflâkî eserinde hekimlerden ziyade, başta

(239) Eflâkî, met., I,126; terc., I,121 ve I,123; terc., I,118

M. Z. Oral şu yemekleri zikrediyor : Bıryan (kebab), kaz ve tavuk çevirmeleri, girde (yufka ekmeği), söğülme (tavada kızartılmış kümes hayvanları, nokl (bir çeşit meze) buğday çorbası, tandır ekmeği (TED, I, 73 - 76). Dâne ve muzaffer (biberli pilâv), zerde, kalliyat(etsiz sebze), boraniye (kavrulmuş sebze). helvalar; ayrıca şarap, kırmızı, ayran ve şerbetler (a. e. g. II, S., 29-34).

(239a) Eflâkî, met., II,836; terc., II,294

Bk. M. A. Köymen, Alp Arslan Zamanı Türk Beslenme Sistemi, SAD, Sayı : 3. s. 1-50.

(240) Eflâkî, met., I,337; terc., I,328

Selçuklu hamamları hakkında toplu bilgi: **O. Turan a. g. e. ve dv.**

Mevlânâ olmak üzere Mevlevîler'in tedavi usulleri hakkında daha çok durur ve onların tedavi şekilleriyle hastalıkların bir anda nasıl şifa bulunduğunu iftihar ederek anlatır. Biz evvelâ bu tür tedavi şeklini görelim. Sistemin esası başlıca **el teması ve okuyup üfleme**ye dayanıyordu. Nitekim Mevlânâ «Mübarek elini bir şahsın parçalanan ayak parmakları üzerine koymuş bir şeyler okuyup üfleyince derhal yara kapanıp iyileşmiştir».241 Devrin yaygın hastalığının **sıtma** olduğu anlaşılmaktadır. Zira Eflâkî hastalıklar içinde en fazla sıtmadan bahseder. Bununla beraber bütün hummalı hastalık çeşitlerinin o devirde sıtma olarak tavsif edildiği anlaşılmaktadır. Mevlânâ, **sıtmayı** çeşitli şekillerde tedavi ediyordu. Yüksek ateşli ve tehlikeli bir sıtmaya yakalanan ve doktorların tedavi edemedikleri bir şahsı ziyaret eden Mevlânâ «Doktorlar bu tedavi tarzından haberdar olunca hastanın akibetinden ümit kestiler». Buna rağmen hasta hemen o gece terleyip iyi oldu. Bunun üzerine doktorlar bu tedavi, Mevlânâ'nın kudret elinin yapıdığı bir tedavidir. Bunun tıp kaidelerinde ve hikmet kanunlarında yeri yoktur» dediler.242 Gene

(241) Eflâkî, met., I, 60; terc., I, 58

(242) Eflâkî, met., I, 329; terc., I, 321

Frazer, Türkmenler'in ateşli hastalıklar için yaptıkları bir tedavi şekline bahseder. Büyücü, bir miktar deve tüyünü kalın bir iplik haline getirir ve onu okur. Sonra bu iple yedi düğüm yapar. Her düğümünden önce üfler sonra sıkarak. Bunu hastanın bileğine takar. Her gün bir düğüm çözülür ve üflenir. Yedinci gün ip yumak haline getirilir ve nehre atılır. Böylece ateşte nehre atılmış olur. (The Golden Bough, S. 281) Bilindiği gibi gripal hastalıklarda, pronomide, anjinde, ateş yedi gün kadar devam etmektedir.

Mevlânâ üç diş sarmısakın ve bunları yiyemeyince de üç bademin üzerine «Ezan, izin, besin (?)» kelimelerini yazdı ve sıtmalı bir hastaya yedirdi hasta üç günde iyileşti.»²⁴³ Bir gün de sıtmadan şikâyet eden bir şahsa «yaz ve suya atıp sıtmalıya verde, Tanrının lûtfu ile iyileşsin» deyip şunları yazdırdı: Ey Ümmü'l-Mildem. Eğer sen yüce Tanrı'ya iman ettinse başı ağrıtmı ağzı bozma, eti, yeme, kanı içme, beni veya filân kimseyi bırakıp Tanrı'ya şirk koşan kimseye git; çünkü ben: «Tanrı'dan başka Tanrı yoktur, Muhammed Tanrı'nın kulu ve elçisidir.» diyorum. Sıtmalı bu sodan içince iyileşti.²⁴⁴ Bu olayda Mevlânâ hastanın vücuduna giren cinleri kovma tekniğine başvurmaktadır. Bilindiği gibi o devirlerde her hastılığın bir cinî olduğunu inanılıyordu. Mevlânâ bu anlayışı esas tutarak cine hitap etmiş ve hastasını iyileştirmiştir.^{244a} Eflâkî kendisinin sıtmaya nasıl yakalandığını ve nasıl tedavi edildiğini şöyle anlatır: «Bir gün Lâdik şehrine giderken ben miskinden bir hata sâdir olmuştu. Binun üzerine Ârif Çelebi bana bir baktı. O anda halim değiş-

(243) Eflâkî, met., I,272; terc., I,264

(244) Eflâkî, met., I,272; terc., I,263

(244a) A. İnan, Şamanizm'de cin çarpmasına karşı üfürük yapıldığını işaret eder. (Şamanizm), 72)

Kötü ruhlar Şamanî devirde de kovulurdu. Bizans İmparatoru Justinien'in elçilerinin kabulünde «Şamanîler» kendilerini zararlı tesirlerden korumak için elçilerin getirdikleri eşyayı tütsülüyorlar, zıl ve tambur çalıyorlar cezbe haline geliyorlardı. Sonra da elçileri alev içinden geçirerek onlardaki kötü ruhları da kovmuş oluyorlardı. (Frazer, The Golden Bough, S. 276)

ti ve titreme ile birlikte şiddetli bir sıtma ortaya çıktı. Hayale döndüm....., Yalvarıp yakarmama rağmen Çelebi iltifat etmedi. Tam kırk gün o amansız belâya mübtelâ oldum. Kurban bayramının arifesinde Kütahya'ya geldiğimizde ağlayıp inliyordum. Birdenbire Çelebi geldi gülümseyerek «Kalk iki kulağını tut üç defa yukarı sıçra ve şu şiiri oku» dedi. Ben ölmüş kulun eline bir nar verdi: «Mesnevî oku ve semâ ile meşgul ol» dedi. O anda o hastalığın tamamıyla geçtiğini gördüm»²⁴⁵ Bu olaydaki hastalığın, sıtma değil isteri nöbeti olduğu anlaşılmaktadır. Ârif Çelebi, Eflâkî'yi bugün de uygulanan psikoterapik metodu kullanarak telkin ile tedavi etmiştir. Olayın bir yönünde hastalıkların nedeni hâkindaki telâkkidir. Eflâkî açıkça «bir hastalık olduğu için» hastalandığından söz eder. Zira o devirde geleneğe ve kitaba aykırı hareketlerde bulunanların hastalandığına ve onların vücuduna cinlerin daha kolay girdiğine inanılırdı.

Nihayet sıtma için bir tedavi şekli de eshab-ı kehf'in köpeği olan kıtmirin tüyünü ile tütsülenmekti.²⁴⁶ Sözü geçen kıtmir Ârif Çelebi'nin köpeği idi. Anlaşıldığına göre Eflâkî, bu şekildeki tedavi usulünün yalnız Çelebi tarafından yapıldığını söylemek istemektedir. Mevlânâ, adem-i iktidara müptelâ olan» yeni evli bir çiftle konuşmasıyla moral kazandırmıştır. Nitekim Mahmûde adındaki bir kadınla evlenen erkek cinsî münasebette bulunamadı. «Büyük bir adem-i iktidar onları kaplamıştı». Anlaşıldığına göre kadının da vücudu kasılmıştı. Bindenbire

(245) Eflâkî, met., II,953; terc., II,421

(246) Eflâkî, met., II,942; terc., II,408

Mevlânâ evin kapısından içeri girdi: «Mübarek olsun» dedi ve birkaç dinar attı. «Hayır hayır Mahmude (aynı zamanda muhsil olarak kullanılan bir nebat) tutucu ve bağlayıcı değildir. Mahmude de tutukluk ne arar?» dedi. Eflâkî'ye göre o anda her ikisinde de bir açılma baş gösterdi tutukluk ortadan kalktı.²⁴⁷

Mevlânâ gene telkin ile tedavi yapmıştır. Onun yaptığı gibi, bugün de böyle vakalarda her iki tarafada telkin de bulunmaktadır. Mevlânâ okuyup üflemeden, yalnız elini sürmek suretiyle bazı hastalıkları tedavi ediyordu. O, uyku fazlalığından şikâyet eden bir şahsa haşhaşın usaresini çıkarıp yemesini emretti. Hasta denileni yaptı. Fakat bu defa da uykusuz kaldı. Bunun üzerine Mevlânâ elini onun başına sürdü ve hastayı şifaya kavuşturdu.²⁴⁸ El ile temas o devirde orta çağda, Avrupa'da da vardı. Hattâ bazı imparator ve kralların cüzzamlılara dokundukları ve onları şifaya kavuşturdukları batı kaynaklarında vardır. Diğer taraftan Eflâkî, Mevlânâ'nın haşhaşın hangi kısmının usaresinin yenilenmesini öğüt verdiğini tasrih etmemiştir.

«Göz ağrısı»nın tedavisini Mevlânâ tükürük ile yapıyordu: Gençliğinde gözü ağrıyan ve doktorların ilâçlar ile şifa bulmayan Hüsamü'd-dîn adında bir şahıs - bir dervişin tavsiyesiyle Mevlânâ'ya götürüldü. O sırada Mevlânâ'nın gözü rahatsızdı. Hasta olan genç: «Kendi derdine çare bulamayan kimse başkasının kine nasıl bulur?» diye düşündü, Mevlânâ derhâl: «Hüsamü'd-dîn, göz-

(247) Eflâkî, met., I,448; terc., I,435

(248) Eflâkî, met., I,330; terc., I,321

lerini görmem için biraz daha ilerle» dedi. Mevlânâ iki parmağı ile tükürüğünü hastanın gözüne sürdü ve: «Oğul, bıçak kendi sapını kesmez. Fakat bir yerde Zülfükârlık yapar. Tanrı'nın kulları birbirlerine muhtaçtırlar.. Fakat hakikatte bütün o ihtiyaçları Tanrıya'dır» dedi. İkinci gün hastanın gözleri açıldı.²⁴⁹

İnsanlarda, hiç bir organik bozukluk olmadan da bazı şikâyetler ve belirtiler vuku bulabilir. Bunların arasında ağrılar beş duyguya ait yakınmalar, yani bu körlük, sağırılık koku ve tat almama elde, kolda, bacakta çeşitli felçler çift görme, bulanık görme, baş dönmesi ve bayılmalar olabilir. Bu duruma konversiyon denilir. Bir, iki seanslık telkin ile Mevlânâ'nın yaptığı gibi semptom (belirti) ortadan kalkabilir. İsterik zemin mevcut olan kişilerde bu tür belirtiler, kolaylıkla gelişebilir ve kolaylıkla geçebilir. Ancak, dış şartlar hasta için düzelmediği takdirde aynı semptom veya benzeri tekrar nüksedebilir. Ortaçağdaki gibi, zamanımıza nisbeten ilkel toplumlarda bu tür belirtiler, devrimizdeki sanayileşmiş toplumlara oranla daha siktir. İleri toplumlarda ise hastalık astım, ülser, hipertansiyon gibi organik şekillerde tezahür etmektedir. Olayın diğer bir yönü de Mevlânâ'nın görme zorluğu çekmesidir. Bundan, onun son yıllarında katarak'a mübtelâ olduğu sonucuna varılabilir.

Emir Arif'in yedi aylıkken boğazında büyük bir şiş peyda olmuş ve çiban çıkmış yedi gün yedi gece süt emmemiş ve şerbet içmemiştir. Bunun üzerine Mevlânâ mürekkep ve kalem getirmelerini emretti. Kalem ile hasta çocuğun boynuna uzunlamasına ve genişlemesine yedişer çizgi çizdi. Altına (Akıllıya bir

(249) Eflâkî, met., I,427; terc., I,413.

işaret kâfidir) yazdı. Derhal o çıban patladı. Çizgilerin ne anlama geldiği hususunda tartışmalar oldu. Bazıları bebeğin yedi yıl, bazıları yetmiş yıl yaşayacağını tahmin ettiler. Ancak Emir Arif kırk dokuz yaşında öldü. Böylece yedi kere yedinin kırkdokuz olduğu nokta-i nazarından sonucuna varıldı.²⁵⁰ Bu vak'ada, Mevlânâ bugün de yapıldığı gibi çıbanı patlatmış, ancak bu operasyonu kalem ile icra etmiştir. **Müzmin başağrısı'na** karşı ise Mevlânâ haşhaşın sütünün aç karnına içilmesini tavsiye et-

E f l â k î , sadece Mevlânâ'nın değil, onun miştir.²⁵¹

halefleri olan, Mevlevî Şeyhleri'nin temenni mahiyetindeki sözlerinin dahi hastalara şifa kazandırdığına dair örnekler verir: «**İdrar tutamamak hastalığı'na** mübtelâ olan Ahi Mehmed adındaki bir şahısı Ârif Çelebi yakalayıp semaya soktu ve döndürmeğe başladı. Ahi Mehmed rahatsızlığı dolayısıyla müşkül bir durumda kalmaktan endişeye düştü. Bunun üzerine Çelebi semâ devam ederken ona: «**Bundan böyle keyfine bak, bugünden sonra artık bu hastalıktan zahmet çekmeyeceğin ümid olunur**» dedi. Hasta iyileşti.²⁵² Bu vaka'nın varid olmadığı anlaşılmaktadır. Zira telkin ile tedavi, ancak gece işemelerinde iyi netice verebilmektedir. Burada olduğu gibi gündüz de bu hastalığı mübtelâ olanların tedavisi telkin ile mümkün olmamaktadır.

Buraya kadar hekim olmadığı halde **psikiyatrik metod** veya verdiği ilâçla hastaları iyileştiren tarikat erbabının tedavi şekillerini gördük. Şimdi, E f l â k î 'nin daha az söz ettiği hekimlerin tedavi metodlarını

(250) E f l â k î , met., II,836 terc., II,294

(251) E f l â k î , met., I,430; terc., I,416

(252) E f l â k î , met., II,863; terc., II,323

ve diğer hastalık çeşitlerini görelim. Yazarın ifadesinden o zamanların ürkütücü hastalıkları olan **veba** ve **cüzzam**'ın **Anadolu**'da da zaman zaman salgın halinde olduğu anlaşıyor. Nitekim: «Birkaç gün sonra bir veba geldi. Taberistan'lı kadı Ba-haüddîn ve onun bütün kavmi öldüler. Yine derler ki Taberistan'lı kadı yedi gün burnundan kan geldikten sonra öldü» kaydı vardır.²⁵³ Veba da burundan kan geldiği bilinmekteyse de, bu olayda olduğu gibi yedi günlük bir süre değildir. Ancak yedi rakamının buraya yazar tarafından yakıştırıldığı ileri sürülebilir. **Cüzzam**'dan ise eserin birkaç yerinde bahsedilmektedir. Cüzzam'ın tedavisi için kaplıca-dan faydalandığı anlaşılmaktadır. Gerçekten bir pasajda «Hamam, bütün cüzzamlılar ve diğer hastalıklara tutulanlarla yine doldu» yazılıdır.²⁵⁴ Ancak müzmin yaraların da cüzzam adı altında zikredilmiş olması mümkündür. Bir başka yerde de, cüzzam ve sersam o devirde yaygın olduğu anlaşılan nezle dolayısıyla zikredilmiştir. Mevlânâ Hazretleri semân çokluğundan ve mizacının letafetinden kış mevsiminde nezle olmuştu. Nezle sersam (insanı sersem eden beyin illeti) karşılar ve cüzzamın damarını keser. Önce kan almak, sonra da hamama gitmek lâzımdır, denildiği için o anda kan aldırmağa niyet etti ve gömleğini de kan alıcıya verdi. İkinci günü de hamama gitti.²⁵⁵ Görme **azlığına** karşı hekimler şalgam yemeyi tavsiye ediyorlardı. Bir pasajda «Tıbbı ait ilimlerde ve ilâhî hikmetlerde mümtaz olan Seyyid hazretlerinin şalgamı çiğ yemek göze aydınlık verir» şeklindeki öğüdü vardır.²⁵⁶

(253)	Eflâkî, met.,	I, 31;	terc.,	I, 30
(254)	Eflâkî, met.,	I, 337;	terc.,	I, 328
(255)	Eflâkî, met.,	I, 407;	terc.,	I, 395
(256)	Eflâkî, met.,	I, 63;	terc.,	I, 61

Bugünkü araştırmaların sonucunda, salgamda göze olan A vitamini bulunduğu ve vitaminlerin pişirilmeden yararlı oldukları göz önüne alınırsa, hekimin tavsiyesinin ne kadar isabetli olduğu anlaşılır. Hava ve su değişmesinden ileri gelen rahatsızlık için doktorlar hastalarına sulandırılmış şarap içiriyorlardı.²⁵⁷ Günümüzde de iştah açıcı olarak tebabette şarap kullanılmaktadır. **Göbek kuluncu** (kramp, barsak kolik'i) tiryak ile tedavi ediliyordu.²⁵⁸ Böylece afyon ekstresinden yapılan tiryak ile hekimler hastanın karın ağrısını kesmiş oluyordu. Kabızlığa karşı yukarıda zikrettiğimiz tohumları müshil olarak kullanılan mahmude bitkisi ve ağızda eritilen sarı helile istimal ediliyordu.²⁵⁹ Eflâkî homoseksüellik'ten de söz etmiştir. Yukarıda «Edeb ve Terbiye Kuralları» bahsinde gördüğümüz gibi Nasır ü'd-dîn adında biri kendisini kullanmaları için kölelere para veriyordu. Müritleri bir gece ilâç verip onu bu namussuzluktan kurtardılar.²⁶⁰ Bu vak'ada müritler şeyhlerine cinsel arzuya zayıflatan uyuşturucu bir madde vermiş olabilirler. Gene homoseksüellikten mahbupperestlik (güzel düşkünlüğü) deyişi ile eserde bahis vardır.²⁶¹

Yazarın yalnız adını verdiği hastalıklar şunlardır:
Felç, mesh,²⁶² baras illeti abraşlık vücutta yer yer

-
(257)	Eflâkî, met.,	II,874;	terc.,	II,335
(258)	Eflâkî, met.,	II,926;	terc.,	II,391
(259)	Eflâkî, met.,	I,335;	terc.,	I,326
(260)	Eflâkî, met.,	I,189;	terc.,	I,182
(261)	Eflâkî, met.,	II,630;	terc.,	II,630
(262)	Eflâkî, met.,	II,680;	terc.,	II,126

Mesh illeti, bir insanın şeklinin kötü ve çirkin bir şekle sokulmasıdır. Meselâ insanın maymun ve domuz şekline sokulması gibi. Kurân'da Tanrı'nın lânet ve gazabına

beyazlıklar olması)²⁶³ **ağızdan köpük gelmesi** (yazar herhalde sara hastalığını kastediyor)²⁶⁴ **ve bebek ölümleri**. Eflâkî, Sultan Vele'd'in karısının doğurduğu birçok çocuğun altı ay, on ay ve bir yaşlarındayken öldüğünü kaydeder.²⁶⁵ Bugünkü tıbbi göre kan uyuşmazlığı nedeniyle yeni doğan çocuklar ilk günlerde ölürler. Eflâkî'nin zikrettiği şekilde ölümler **frengi**'den veya **yaz ishali**'nden vukubulmuş olmalıdır. Ancak frenginin bu seçkin ailede bulunmadığı muhakkaktır. Eflâkî, cerrahî'den bahsetmez. Bununla beraber yukarıda «Adalet Hayatı» bahsinde gördüğümüz, bir emirin bir kadının hadım edilmesi ve huslerinin çıkarılması şeklinde verdiği emrin bu konuda bir nev'i uzman olan **iğdişçiler** veya **esirciler** tarafından yerine getirildiği tahmin edilebilir. Cerrahî müdahalelerin neşter ile yaptığı malûmdur. Yazar, neşterden kan almak vesilesiyle söz eder. Biraz yukarıda nezlenin tedavisi konusunda gördüğümüz gibi o devirlerde bazı hastalıkların tedavisinde de, **kan alıcı** (hacamatçı) lar neşter vasıtasıyla kan alıyorlardı.

Devrin hekimleri yalnız teşhis ve tedavi ile meşgul olmuyor, ilâçlarda hazırlıyorlardı. Nitekim «Dünyanın doktoru, zamanın Eflâtun'u Ek mel ü' d - dîn Tabib» Sultan Kılıç Arslan IV.'ün emri üzerine tiryak-i Farukî (panzehir) imal etmiştir. Bunun için hekim «bütün ilâçları hazırladıktan sonra

uğramış kimselerin maymun ve domuz şekline sokulmaları (K. V., 63) mesh illeti sayılır (T. Yazıcı, a. g. e. 11, S. 494).

(263)	Eflâkî, met.,	II,652;	terc.,	II, 86
(264)	Eflâkî, met.,	II,852;	terc.,	II,311
(265)	Eflâkî, met.,	II,825;	terc.,	II,281

halvethanesinde macun haline getirmiş bu sırada evdeki bütün hizmetçilere izin vermiştir.²⁶⁴ O devirde her hekimin kendisine özgü bir formülü vardı. Bu formül ve ilâçların imali gizli tutuluyordu Bu nedenle tabib, evindeki hâdimlerden gizli olarak macunları hazırlamıştır. Bu macunlar panzehir olarak kullanıldığı gibi, bazı türleri de cinsel gücü arttırmak içindi. Bir başka anekdottodda hazırlanan bu macunların 3.000 direm-i Sultani'ye mal olduğu yazılıdır.²⁶⁷ Pahalı olmasının sebebi içine misk ve anber konulmasından ileri gelmektedir. Biraz yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu macunlar göbek kuluncuna da istimal ediliyorlardı. Eflâkî, yukarıda «Doğum» bahsinde bir sosyal mesele olarak değindiğimiz çocuk düşürme konusunda temas etmiş ve bir kadının kadının ilâç kullanıldığından ve şiddetli hareketler yaptığından bahsetmiştir. Yazar tıpta müşahede hakkınca hemen hiç bilgi vermez. Yalnız bir pasajda helvanın ateşli hastaya dokunduğu hakkında küçük bir not vardır.²⁶⁸ Bütün bu yazdıklarımızdan anlaşıldığına göre; tarikat erbâbı daha ziyade **psikiyatrik**, hekimler ise **medikal tedavi** metodlarını izliyorlardı. Bu bahsi Mevlânâ'nın doktorları ile yaptığı, hayal mahsülü olduğu anlaşılan bir tıbbî tartışmayı nakil ile bitirelim. Tahmin edileceği gibi, bir Mevlî olana yazar, bu tartışmayı Mevlânâ'nın galebesi ile sonuçlandırır: «İnsanın nefsi kanlamı yoksa başka bir şeyle mi yaşar diye büyük bir bahis olmuştu. Doktorlar kanla yaşar, yoksa insanın kanı tamamiyle giderse derhal ölür» dediler ve fakihleri

-
(266) Eflâkî, met.,	I,337;	terc.,	I,328
(267) Eflâkî, met.,	I,347;	terc.,	I,337
(268) Eflâkî, met.,	I, 97;	terc.,	I, 93

susturdular. Fakihler, söz birliği ile M e v l â n â hazretlerine gelip bu meseleyi arz ettiler. O **«İnsanlar muhakkak kanla mı yaşarlar?»** buyurdu. Onların hepsi: **«Hükema mezhebinde bu böyledir»** dediler ve bunun için birçok felsefi diller ve akla uygun kanıtlar ileri sürdüler. Fakat M e v l â n â **«Filosofların mezhebinin o kadar kıymeti yoktur. İnsan kan ile değil, Tanrı ile yaşar»** dedi. Bunun üzerine hiç birisinin «Niçin ve bunu kabul edemiyoruz» demeye mecali kalmadı. M e v l â n â, bir hacamatçının getirilmesini emretti. Hacamatçı gelip, hemen iki mübarek kollarının damarlarından neşter vurup kan aldı. O kadar kan akmağa bıraktı ki, neşter vurulan yerde bir sarı sudan başka bir şey kalmadı. M e v l â n â hekimlere dönerek **«Nasıl insan kanla mı, yoksa Tanrıyla mı yaşıyor»** diye sordu. Bunun üzerine hekimlerin hepsi baş koyup Tanrı erlerinin kudretine iman ettiler. M e v l â n â'da kalkıp derhal hamama girdi ve oradan çıkınca semâa başladı.²⁶⁹

(269) Eflâki, met., I,125; terc., I,119

Konumuzla ilgili olarak son senelerde yapılan bir araştırma Orhan M. ÖZTÜRK, With the Assistance Fuat A. GÖKSEL) Folk Treatment of Mental Illness in Turkey, Magic, Faith, and Healing (Ed. Arı Kiev) London, 1964 Ayrıca Bk. S. Ünver, Selçuk tababeti; O. Turan, a. g. e. S. 250-251.

Ekonomik Hayat

III

E K O N O M İ K H A Y A T

Selçuklu Türkiyesinde ekonomik hayat hareketliydi. Selçuklular, **Bizans İmparatorluğu**'nun ve **Hac-lılar**'ın taarruzlarına engel olduktan ve **Anadolu**'daki rakip hanedanları ortadan kaldırdıktan sonra siya-sî birliği kurdular. Bunun sonucunda kuzeydeki kavimler ile güneydeki İslâm ülkeleri arasındaki ticarî faaliyetin serbestçe ceryanına mani olan siyasî engelleri ortadan kalktı. XII. yüzyılın sonlarına doğru **Türkiye**'de ticarî faaliyet geniş çapta başladı ve ülke, uygar gelişmelere sahne oldu. Şüphesiz bu husus Selçuklu Sultanları'nın izledikleri ekonomik politikanın sonucunda mümkün oldu. Gerçekten Kılıç Arslan I., Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev I. ve Alâü'dd-dîn Keykubad I. gibi geniş görüşlü sultanlar ticarî faaliyeti arttırmak için koruyucu ve teşvik edici tedbirlere başvurmuşlar, fütuhâtı planlı bir şekilde yapmışlar, kervansaraylar inşa ettirmişler, ticaret yollarında güvenlik sağlamışlardır. Bu arada **Sinop** ve **Antalya** gibi liman şehirlerine de büyük sermayeli iş adamları yerleştirmiş ve onları korumuşlardır²⁷⁰ Eflâkî ithalât ve ihracat gibi ticarî faaliyetlerden, piyasa hareketlerinden, ekonomik hayatı etkileyen olaylardan, para bi-

(270) O. T u r a n. Selçuk Kervansarayları, Belleten, X. S. 472-473.

rimi ve malların fiyatlardan meslek gruplarından dolayısıyla söz eder. Örnek olarak o, «Bir yıl **Konya**'da yağmur kıtlığı olmuştu, korkunç bir pahalılık oldu.»²⁷¹ derken belki de farkında olmayarak bize fiyat hareketleri ve pahalılığı doğuran nedenler hakkında bilgi vermiş olmaktadır. Gene «Onun yıllık masrafı bir dinardı, yedi günde bir yarım ekmeği baş suyunda tirit yapar, yedi»²⁷² derken halkın geçim seviyesi hakkında para birimi ile fikir vermekten uzak olmak ile beraber paranın satın alma gücü hakkında bilgi vermiş olmaktadır. Ve gene «Bir gün **Ârif Çelebi**, **Celâlî** ü'd-dîn **Kangri**'ye bezzaz (manifaturacı) lardan şehzadeler için iyi bir battaniye satın almasını emretti ve ona 20 dinar verdi. **Kangri** battaniye alıp getirince «**Bunu kaçta aldın?**» diye sordu. O da 22 dinar istemişlerdi. 2 adedini bıraktılar, 20 dinar verdim» dedi. **Çelebi**: «**Yalan söylüyorsun sen bunu 18 dinara aldın, 2 dinarı da sarığının içine gizledin**» dedi. Bunun üzerine **Kangri**: «Bir daha böyle edepsizlik yapmayacağına» tövbe etti.²⁷³ diye yazarken bize piyasada battaniye fiyatı hakkında fikir vermiş ve daha önemlisi alış verişte pazarlık müessesesinin varlığını da duyurmuş olmaktadır. Yazar, eserinde dinar (altın para olup 20 dirhem veya dirhem'dir), direm (Gümüş sikke birimi) den sık sık bahseder. 1 direm'in 120 pul olduğunu yazar.²⁷⁴ Bu arada sîm-i Sultânî deyimini de kullanır. Onun verdiği bilgilerden o devirde Türkiye'de **Mısır dinarı**-

(271) Eflâkî, met., II,795; terc., II,247

(272) Eflâkî, met., II,630; terc., II, 60

(273) Eflâkî, met., II,927; terc., II,392

(274) Eflâkî, met., II,629; terc., II, 59

nın²⁷⁵ ve **Filori**²⁷⁶ nin de tedavülde olduğu anlaşılmaktadır. Piyasada kullanılan uzunluk ölçüsü olarak da **arşın** ve uzunluk aleti olarak **gez**²⁷⁷ zikredilmiştir. Fiyatlara gelince, şöyle bir liste yapılabilir: Kıymet-
tar bir **yakut** 80.000 - 10.000 direm-i Sultani,²⁷⁸ «Hastalıklar ve Tedavi Şekilleri» bahsinde hükümdar için hazırlanan **macunlar** 3.000 direm-i Sultani²⁷⁹ (Bunların pahalı olmasının sebebi içine misk ve anber gibi çok pahalı maddelerin konmasından ileri gelmektedir), Halep'de satın alınan «Mevlânâ Şemsü'd-dîn'in fetvaların şerhine dair» iki ciltlik kitabı 40 direm²⁸⁰ biraz yukarıda zikrettiğimiz iyi cins bir **battaniye** 22 dinar,²⁸¹ nadir bir **kilit** 2-3 dinar,²⁸² testi (herhalde büyük) 1 dinar,²⁸³ bir öğretmenin okuluna devam eden bir emirin oğlunun verdiği ders ücreti günde 2 direm²⁸⁴, iki tabaka kâğıdı yazmak 4 direm^{284a}, iyi bir **fereci** 600 direm.²⁸⁵ Bu arada miktarı belirtilmeksizin 9.000 diremlik buğdaydan bahsedilmekte ve sahibi mahsûlün bereketinden

(275)	Eflâkî, met.,	I,339;	terc.,	I,331
(276)	Eflâkî, met.,	II,852;	terc.,	II,311
(277)	Eflâkî, met.,	I,243;	terc.,	I,234
(278)	Eflâkî, met.,	I,142;	terc.,	I,136
(279)	Eflâkî, met.,	I,347;	terc.,	I,337
(280)	Eflâkî, met.,	I,325;	terc.,	I,316
(281)	Eflâkî, met.,	II,927;	terc.,	II,392
(282)	Eflâkî, met.,	I, 86;	terc.,	I, 83-84
(283)	Eflâkî, met.,	I,372;	terc.,	I,362
(284)	Eflâkî, met.,	II,943;	terc.,	II,409
(284a)	Eflâkî, met.,	II,604;	terc.,	II, 30
(285)	Eflâkî, met.,	I,364;	terc.,	I,355

ve çokluğundan söz etmektedir.²⁸⁶ Bu arada müteaddit yerlerde bağcılıktan bahsedilmesinden o devrin ekonomisinde üzümün rolü olduğunu anlıyoruz. Bununla beraber fiyat verilmemiştir. Eserde geçen kumaş isimlerinden hangi ülkelerde ithalât yapıldığı da anlaşılmaktadır: **Mısır sarığı, Şaş ipeği, Şiraz ve Gürcü perdeleri**²⁸⁷ ve **Bağdadi kâğıt**.²⁸⁸ İthalât ve ihracatın başlıca **Antakya** ve **Sinop** limanlarından yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim **Mısır'a** gitmek isteyen bir şahsın **Antakya'ya** ulaştığı ve buradan gemiye bindiği yazılıdır.²⁸⁹ Şüphesiz bu yolcu **Antakya'ya** en yakın limandan seyahate çıkmıştır. **Türkistan** ve **Deşt** seyahatine çıkan biri de **Sinop** limanından gemiye binmiş ve **Karadeniz'i** geçmiştir. ²⁹⁰ Ekonomik hayatın başlıca elemanı olan meslek erbabına gelince bunlar şunlardır: Yüksek meslek sahibi olarak, **hekim, mimar, yazıcı, seçereci**²⁹¹, **Üretici ve imalâtçı olarak çiftçi, şarap imalâtçısı, bağ sahibi, bostan sahibi, kuyumcu**²⁹² **tabakhane**

(286) Eflâki, met., II,605; terc., II, 31

Fiatlara ait yeni bir etüd yayımlanmıştır; Evliya-hu Asthor. Histoire Des Prix et Des Salaires Dans L'orient Médiéval, Paris. 1969. Ancak bu eserde Anadolu bahis konusu edilmemiştir.

(287) Bk. İlgili Bölümler.

(288) Eflâki, met., I,556; terc., I,538

(289) Eflâki, met., I,131; terc., I,125

(290) Eflâki, met., II,981; terc., II,450

(291) Eflâki, met., I, 76; terc., I, 73

Eserde, seçkin bir zattan bahsedilirken «onun seceresini Mevlânâ eliyle yazmıştır» kaydı vardır. (1.385, 1.374).

(292) Eflâki, met., I,459; terc., I,445

sahimi²⁹³, dokumacı²⁹⁴, sepet ve zenbil örücüsü²⁹⁵, inşaat ustası, dülger²⁹⁶, sıvacı ve fırıncı²⁹⁸, Eğlence yeri sahibi ve lokantacı olarak, genel ev sahibesi, meyhaneci, koyun başı ve tiritin bulunduğu dükkânların sahipleri²⁹⁹, ve helvacı dükkânı³⁰⁰ Mamûl mal satan dükkân sahipleri ve satıcılar, bezzaz (manifaturacı)³⁰¹ attar (veya aktar, güzel, koku iğne iplik v.s. satan)³⁰² ve pazarlarda çeşitli mallar satan seyyar satıcılar. Diğer çeşitli meslek erbabı, at yetiştiricisi ve satıcısı³⁰³, deveçibaşı³⁰⁴, türbedar³⁰⁵, berber, kanalıci (hacamatacı)³⁰⁶, dellâl³⁰⁷, tellâk³⁰⁸ natır³⁰⁹, hamam külhancısı³¹⁰, ölü yıkayıcı³¹¹, kasab³¹², ve hokkabaz³¹³. Yazar bu meslek sahiplerinin et-

(293)	Eflâkî, met.,	I, 507;	terc.,	I, 491
(294)	Eflâkî, met.,	I, 40;	terc.,	I, 39
(295)	Eflâkî, met.,	I, 85	terc.,	I, 82 ve
		I, 309;	terc.,	I, 299
(296)	Eflâkî, met.,	I, 242;	terc.,	I, 1, 234
(297)	Eflâkî, met.,	II, 801;	terc.,	II, 255
(298)	Eflâkî, met.,	I, 552;	terc.,	I, 534
(299)	Eflâkî, met.,	I, 69;	terc.,	I, 67 ve
		II, 630;	terc.,	II, 60 ve
		II, 689;	terc.,	II, 129
(300)	Eflâkî, met.,	I, 163;	terc.,	I, 1, 156
(301)	Eflâkî, met.,	II, 027;	terc.,	II, 392
(302)	Eflâkî, met.,	I, 92;	terc.,	I, 89
(303)	Eflâkî, met.,	I, 93;	terc.,	I, 90-91
(304)	Eflâkî, met.,	I, 428;	terc.,	I, 414
(306)	Eflâkî, met.,	II, 867;	terc.,	II, 327
(306)	Eflâkî, met.,	II, 867;	terc.,	II, 227
(307)	Eflâkî, met.,	I, 229;	terc.,	I, 221
(308)	Eflâkî, met.,	I, 393;	terc.,	I, 382
(309)	Eflâkî, met.,	I, 35;	terc.,	I, 34
(310)	Eflâkî, met.,	I, 265;	terc.,	I, 257
(311)	Eflâkî, met.,	I, 31;	terc.,	I, 39
(312)	Eflâkî, met.,	I, 29;	terc.,	I, 28
(313)	Eflâkî, met.,	II, 716;	terc.,	II, 160

nik durumu hakkında fazla bilgi vermez. Yalnız bazı kasabaların ermenî ve bazı şarap imâlcılarının yahudi olduklarını belirtir.

Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü sözünü ettiğimiz meslek erbabının durumu ve fonksiyonu hakkında şunları yazmıştır :

«Büyük şehirlerde muhtelif hîrfet (mêtier) ler erbabının muayyen yerlerde - kapalı veya açık - çarşıları vardır; onlar oradaki dükkânlarında çalışırlar; şehirlerin vüs'atine, san'atların orada daha müte-rakki ve mütemerkiz bir halde bulunmasına göre, bu çarşıların büyüklüğü, sayısı değişir. Büyük tacirler, kıymetli eşya satan dükkâncılar kapalı ve mahfuz çarşılarda yahut o civarda bulunan büyük ve emni-yetli hanlarda bulunurlar; bu suretle büyük depo ve mağazalardaki eşya, yanmak, çalınmak, yağmaya uğramamak gibi tehlikelerden azamî nisbette masûn kalır. Muhtelif hîrfetlere mensub olanlar ayrı ayrı cor-parotion'lar halinde teşkilâtlanmış. Muntazam bir hiyerarşi'ye malik olan bu teşkilât, o hîrfete ait bütün işleri görür, buna mensub ferdler aarsındaki inhtilâf-ları halleder, devlet mekanizmasıyla esnaf teşkilâtı arasındaki münasebetleri tanzim eder. Ücretlerin tâ-yini, mal cinslerinin ve fiyatlarının tesbiti, hep ona aittir. Devleti bütün bu teşekküllerin murâkibi ve ica-bında onların yardımıdır; yani onları hukuki bir teşekkül olarak tanımış, kendilerine bazı haklar, im-tiyazlar da vermiştir. Harici ticaretle uğraşan büyük sermaye sahibi tacirler, hükümdar sarayı'nın ve bü-tün ricalin ihtiyaçlarını tatmin ettikleri cihetle siyasi

bir ehemmiyet de kazanıyorlar, hatta bâzan uzat devletler nezdinde diplomatik bir vazife ile, yahut istihbarat vazifesi de tanzif olunuyorlardı. Gerek devletle menfaatleri müşterek olan sınıfın nüfuzu, gerek corporation'ların başında bulunanların o teşkilâtın en fazla sermaye sahibi olanlarından mürekkebe olması, bu teşekküllerin sermaye ile saray arasında açık veya kapalı daima mevcut olan çarpışmalarda sermaye aleyhinde yâni o devir cemiyetinin ictimâî nizamı aleyhinde harekette bulunmasına mâni oluyordu. Fakat buna mâni olan daha kuvvetli bir âmil varki, o da bu teşkilâta mahsus ahlâk pernsipleri idi..

Kısmen dinî - tasavvufî esaslardan, kısmen de kahramanlık an'anelerinden mülhem olan bu meslekî ahlâk, tesanüdcü ve gayr-endiş mahiyette idi; yâni patron ile işçi arasındaki vaziyeti, âdetâ şeyh ile mürid arasındaki vaziyete benzer bir hâle koyarak «mânevî bir nizam» te'sisi gayesini tâkip ediyordu. Aşağıda Anadolu serhad hayatından bahsederken izah edeceğimiz veçhile, bir nevi «İslâm şövalyeliği» demek olan bu mühim fütüvvet zümreleri, XIII. asır başında, bütün Yakın - Şark Müslüman dünyasında adetâ moda olmuştu; Abbasîler'in son kudretli halifesi Nasirli-din-Allah'ın, kendi riyaseti altında yeniden tanzim ettiği bu zümre, o asırda Anadolu'da çok kuvvetli teşkilâta malikdi ve bunlara Akniler, «kardeşler veya civanmertler» ünvanı da veriliyordu. Yalnız şehirlerde değil, köylerde ve uçlarda da mevcut olan bu teşkilâtın, XIII. asırda bütün İslâm dünyasını kaplayan sofi tarikatleri teşkilâtını takliden yapılmış toplantı mahalleri, zaviyeleri vardı ve onlara benzer âyin ve erkanları teessüs etmişdi. En büyük

ricâlden, zengin tacirler şeyhlere, âlimlere, hîrfet erbabına hatta işsiz güçsüz serserilere kadar her türlü içtimâî tabakalara mensub insanlar bu teşkilâta dahil oluyorlardı. İşte şehirlerdeki esnaf da, yavaş yavaş, bu teşekkülün içine girdiler. Bilhassa büyük şehirlerde bu teşekkülün en kesif unsurunu genç esnaf cırakları teşkil ediyordu. XIII. asrın son yarısında bilhassa devlet otoritesinin sarsıldığı zamanlarda, bu kuvvetli teşkilât daima mevcudiyetini göstermiş, şehir hayatında fa'âl bir rol oynamış, siyasî bir âmil olarak daima hesaba katılmıştır»³¹⁴

(314) Osmanlı Devletinin Kuruluşu, S. 65-66

SUNO

• *Journal of the American Medical Association*, 2000; 283: 2639-2644

Biz, buraya kadar, Eflâkî'nin verdiği malûmatı tasnif ederek devlet hayatı, sosyal düzen ve ekonomik durumu ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalıştık. Şüphesiz okurlarımız Eflâkî'nin eserinin değerinin sosyal hayata ait bilgilerden ve bu bilgilerin çokluğundan ileri geldiğini farketmişlerdir. Gerçekten eserin ağırlık noktasını bu konular teşkil eder. Bundan sonra, ikinci derecede, devlet hayatı, ve teşkilâtı ile ilgili anekdotlar gelmektedir. Bu ve bununla ilgili meselelerde Eflâkî konuları tarikat erbabının ve hekimlerin devlet adamları ile vâki münasebetleri açısından ele alır. Ekonomik ve ticaret bahislerindeyse, eserde tatmin edici bilgi yoktur.

Devlet hayatını saray, idare ordu ve adalet başlıkları altında inceledik. Eflâkî saray hayatı hakkında sultanlar ile şeyhlerin ilişkilerine ait çok sayıda olay nakletmiştir. Ancak, zaman zaman muhayyilesini işletmiş ve bir mevlîvî sıfatiyle mubalağaya kaçmaktan kendini kurtaramamış, bütün Selçuklu sultanlarını mürid olarak tanıtmaya gayreti içinde görünmüştür. Onun, saray adetlerine - bu arada matem şekline ve sultan çocuklarının eğitim tarzına - dair bilgiler kısada olsa dikkati çekmektedir. İdare ve ordu konularında bildiklerimize bir yenilik getirmeyen ve zaten çok kısa malûmat veren yazar adalet mekanizması üzerinde diğerlerine oranla daha tatminkâr malûmat verir. Mahkemelerin hangi tür dâvalara bak-

tıklarını suçları ve bazı suçların müeyyidelerini açıklıkla belirtir. Yukarıda da değindiğimiz gibi yazar sosyal meselelerde bize aydınlatıcı malûmat vermektedir. Bu bilgiler, günümüzde de yaşayan ve eylem sahası bulan gelenek ve inançların varlığı düşünülürse, daha fazla önem kazanmakta ve geçmiş günümüze bağlamak ile görevli olan bir araştırmacılar için kıymetli birer materyal teşkil etmektedir. Gerçekten bugün **Türkiye**'de - şamanî devirden itibaren de yapıldığı gibi - yağmur duasına çıkmaktadır. Kötü kişilerin nazarlarından korunmak için ateşe çörek otu atmak, okuyup üflemek, üzerinde dikiş dikilen kimsenin uğursuzluk getirmemesi için ağıza bir şey almak, çeşitli vesilelerle hayvan kurban etmek, ölenin ruhunun huzuru için helva dağıtmak ve matemde sofraya açmak, düğünlerde - günümüzde de bütün **Türkiye**'de olduğu gibi - para saçmak âdetleri vardır. Gene, yeni doğan çocuğa altın takmak bugünde câridir. Evlenme konusunda, kızın ve kız tarafının çeniz hazırlaması, erkeğin başlık vermesi olağandır.

Ancak başlık usulü, bugün **Türkiye**'de, başlıca büyük şehirlerin haricindeki yerlerde kasaba ve köylerde yürürlüktedir. Düğün ve sünnet düğünleri ise elan sevinç tezahürlerine sebep olan olaylardır. Edeb ve terbiye kuralları, hediye sunulması ve cömertlik konularında fazla bir şey söylemeyi zait addediyorum. Gerçekten bugün de Türkiye halkı, başta büyüğü hürmet esası olmak üzere muhafazalığını kısıncılık ile korumaktadır. Gene Türkiye halkı, özellikle Anadolu'lu, uyuşturucu maddeler kullanmayı da şiddetle reddetmektedir. Türlü vesileler ile altın vermekte günümüzde gene en makbul hediye şekli olarak sürdürülmektedir.

Eğlence ve sanat hayatının ihtişamı, evdeki konfor, kıyafetlerin zenginliği ve besin maddelerinin çeşitliliği Selçuklu kültürünün yüksek seviyesini göstermeye yeter ölçülerdir. İkelikten çok uzakta, devrin uygarlığının gereği, eşya, araç ve gereçlerin bulunduğu Selçuklu evinde yaşayan Türkler - ayrıntılı olarak gördüğümüz gibi - çeşitli yerli ve ithal malı kumaşlardan yapılmış değişik tipte elbiseler giyiyor, orta ve yakın doğu modasını izliyor, mükemmel bir görünüşte olmaya itina ediyor, saç şekline varıncaya kadar en ince teferruatla meşgul oluyorlardı.³¹⁵

- (315) Eflâkî, 'ye istinaden ileri sürdüğümüz bu mütalâaları, büyük bir ihtimal ile Eflâkî'nin varlığından ve eserinden bihaber olan onun çağdaşı ünlü arap seyyahı İbn Battuta da teyid eden bilgiler verir. Battuta, • devir Türkiyesinin geniş evlerde oturan, itinalı giysileri bulunan güzel insanların en nefis yemekleri pişirdiğini yazdıktan sonra, Konya'nın şehircilik bakımından mükemmeliyetini, caddelerinin vüsatini ve çarşılarının intizamını anlatır. Ona göre evlerde ve tekke-lerde nadide kilim ve halılar, peyke ve sedirler, kıymetli arizeler bulunuyordu. Kıyafet konusunda Battuta, nah adı verilen, sırma işlemeleri hil'at'den. Eflâkî'nin bahsettiği, Bağdad, Tebriz, Nişabur ve Çin'de dokunan kumaştan mamul kemha adlı elbiseden atlas giysiden, «dünyada eşi olmayan» altınla işlemeli pamuklu elbiseden, taylesanlı sarıktan söz eder. Battuta bir gencin kıyafetini şöyle tasvir eder: Sirtında kaba, ayaklarında mest, belinde iki arşın uzunluğunda bir kemere bağlı hançer ve başında taylesanlı softan yapılmış beyaz şaruk. Ünlü seyyah, tirit yemeğinin popülaritesine değinir. onun şeker ve yağla ezilmiş mercimekten mamul şekli- den, ekmeğin haftada bir gün pişirildiğinden, tatlı olarak helva ve bal helvasından söz eder. O devrin ve sıh-ki hayatında önemli bir yeri olan hamamlardan eserinin müteaddid yerlerinde bahis vardır. Ekonomik konularda Battuta, Türkiye'den Irak, Suriye, Mısır, Hindistan ve

Tıbbî alanda, Selçuklular hayret edilecek bir maharete sahiptiler. Ülkenin çeşitli yerlerinde tesis edilen darü's-şifalarda hekimler daimî bir faaliyet halindeydiler. Mikrop mefhumunun olmadığı bir çağda, bilinç altı bir sezikle temizlik kurallarına riayet; bu arada hamamların yıkanıp buhurlanması şayanı dikkattir. Hekimlerin pratikteki tecrübelerine dayanarak hastalarına şifa verici ilâçlar tertib etmeleri - ayrıntılı olarak gördüğümüz gibi - medikal tedavide başarılı olmalarına yol açmıştır.

Özellikle vitamin bilinmediği bir çağda, ünlü bir hekimin A vitamini muhtevî bir sebze, hemde ölmemesi için çiğ olarak hastalarına tavsiye etmesi dikkati çekmektedir.

Başta Mevlânâ Celâlî'ü'd-dîn Rumi olmak üzere tarikat erbabı ise toplumdaki itibarlarına güvenerek ruhî hastalıkları telkinle tedavi gibi, psikiyatrik metodu denemişler ve günümüz tıbbında da uygulama sahası bulan bu yolda muvaffak olmuşlardır.

Eflâkî'nin eserinde ekonomik hayat için - yukarıda da işaret ettiğimiz gibi tatminkâr bilgi bulmak

Çin'e koyun yününden yapılmış hali ve kilim, Mısır'a kereste ve kayısı, Suriye'ye kayısı ihraç, Irak'tan avize ithal edildiğine işaret etmekle ticari hayatın canlılığında değinmiş olur. Bu arada bakire bir cariye için 40 dinara, bir koyunun 2 direme satıldığını yazar. (Seyahatname)

Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, İbn Battuta'nın eserinin kültürel, sosyal ve ekonomik bakımından değerine İslâm Ansiklopedisi'nin adı geçen maddesinde işaret etmiş ve «XIV. asrın iktisadiyat, sanat ve münakalâtını tetkik edecekler için bir hazine olduğunu» isabetle belirtmiştir.

müşküldür. Bununla beraber, tedavülde olan sikke türlerini, paranın satın alma gücünü, alış-verişte pazarlık müessesesinin varlığını, bazı maddelerin fiyatlarını, bazı meslekleri ve nihayet **Sinop** ve **Antakya** illerindeki limanların o devir için olan önemini öğrenmiş oluyoruz.³¹⁶

(316) Aynı uygarlık çerçevesi içinde olduğumuz dost İran'da bir çok sosyal kurumların ve adetlerin Türkiye'dekilere benzediği malumdur. Bu hususta Prof. Dr. Nermin Erdentağ'un incelemesi bu müşahabeti ilmi bakımdan ortaya koymaktadır: Türkiye, Pakistan ve İran Köy-Kır Topluluklarının karşılaştırmalı etnolojik incelenmesi, Antropoloji, Sayı: 3 (1965).

BİBLİOGRAFYA

- Acıpayamlı, O., Anadolu'da nazarla ilgili bazı âdet ve inanmalar D. T. C. F. D., XX/1-2
- Acıpayamlı, O., Türkiye'de yağmur duası, D. T. C. F. D. XX/1-2 XXXII 3-4.
- Ashtor, E., Histoire des prix et des salaires dans l'orient Médiéval, Paris, 1969.
- Erdentuğ, N., Türkiye, Pakistan ve İran Köy-kır Toplumlarının etnolojik incelenmesi, Antropoloji, Sayı : 3.
- Frazer, J. G., The Golden Bough, New York, 1958.
- İbn Battuta, Seyahatname-i İbn Battuta, (Terc. Mehmet Şerif) I-III. İstanbul, 1333 - 1338.
- İbn Bibi, El-Evâmir'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, (neşr. N. Lugal, A. Erzi), Ankara, 1957.
- İnan, A., Tarihte ve bugün Şamanizm, Ankara 1954.
- Kafesoğlu, İ., İslâm Ansiklopedisi, İbn Battuta Madd.
- Kaymaz, N. Anadolu Selçuklularının inhitatında idare mekânizmasının rolü. TAD. II/3-4; III/4-5.
- Kaymaz, N. Pervâne Muinü'd-dîn Süleyman, Ankara, 1970
- Köprülü, F. Osmanlı devletinin kuruluşu, Ankara, 1959
- Köymen, M. A., Alp Arslan Zamanı Selçuklu saray teşkilâtı ve hayatı TAD. IV/6-7
- Köymen, M. A., Alp Arslan Zamanı Türk Beslenme Sistemi, SAD, Sayı : 3.
- Köymen, M. A., Alp Arslan Zamanı Türk Giyim Kuşamı, SAD Sayı : 3.
- Köymen, M. A., Alp Arslan Zamanı Türk Evi, SAD, Sayı : 3
- Oral, M. Z., Selçuklu Devri yemekleri ve ekmekleri, Türk etnografya dergisi, 1.
- Oral, M. Z., Selçuklularda giyim eşyası, Türk Etnografya dergisi, V.
- Ögel, B., Türk kültürünün gelişme çağları, 1-11, Ankara, 1971
- Ögel, B., Türk Mitolojisi, 1-11, Ankara, 1971.
- Öztürk, O. M., Folk Treatment of Mental Illness in Turkey, Magic, Faith, and Healing (Ed. Arı Kiev), London, 1964.

Rasomyi, L., Türkiyede halıcılık terimleri ve halıcılığın menşei.

Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 103.

Râvendî, Rahatü's-sudûr ve ayetü's-sûrur (Terc. A. Ateş).

I - II, Ankara, 1957 - 1960.

Ritter, H., İslâm Ansiklopedisi, Celâleddin Rûmî madd.

Taneri, A., Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Vezirlik. TAD. V/8-9

Taneri, A., Müsâmeretü'l-Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet teşkilâtı bakımından değeri, TAD, IV/6-7.

Turan, O., Selçuklu Kervansarayları, Belleten, XXXIX.

Turan, O., Selçuklular tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti. Ankara, 1965.

Turan, O., Türkiye Selçukluları hakkında resmi vesikalar, Ankara, 1958.

Ünver, S., Selçuk tebabeti, Ankara, 1940.

Yakubovskiy, A. Y., Altın ordu ve intihadı. (Terc., II. Eren). Ankara, 1955.